

IRK BİTİG

**Qədim Uyğur Dilində Yazılmış
Fal Kitabı**

Göybəy Uluç
Aygün Hüseynli
Dilbər Mehdiyeva
Özcan Qır
İrana İbrahimova
Ceyran Sərxanbəyova

Bakı – 2013

Türkcəsi Varkən Topluluğu Yayınları
Betik – 2

www.turkcesivarken.com

Məsul şəxs:
Göybəy Uluç
ulucname@gmail.com

Rəssam:
Kürşad Baytok

1-ci nəşr:
Bakı – İyun 2013

Müəllif hüquqları qorunur. Mənbə göstərilmək və ticarət məqsədi olmamaq şərti ilə, bütün mətnlər azad olaraq istifadə oluna bilər. ©

ÖNSÖZ

2011-ci ildən bu yana qədim türk hərflərinin öyrənilməsi üçün bir çox çalışmalar aparır; kurslar açır, toplu şəkildə öyrənilməsinə çalışıram. İlk kursumu (bundan sonra **öyrənək**¹ deyəcəyəm) 2011-ci ildə İğdırda uşaqlara keçdim². Buradakı təcrübələrimi bir gündəliyə yazıb, hansı hərfin daha öncə öyrənilməsinin vacib olduğunu, hansı hərfin öyrənilməsinin çətin və ya asan olduğunu dəqiqləşdirib qeyd etdim. 2012-ci ilin sonlarına doğru, daha da irəliləyib, **Türkəm Dərshanəsi** ilə razılaşdıq və Göytürkcə üzrə ödənişsiz dərslərə başladıq. Beləcə, Azərbaycanın paytaxtı Bakıda ilk dəfə Göytürkcə üzrə öyrənək açılmış oldu^{3 4}. Bu, Bakıdakı I öyrənək, mənim üçün isə II öyrənək oldu.

2013-cü ilin yanvar ayında bir imtahan keçirərək, II öyrənək iştirakçıları məzun oldu. Beləliklə konkret bir iş görmüş olduq və özümüzü sübut etdik. Bu da III dəfə açılmasına maraq və tələb yaratdı. Açdığımız birinci öyrənəyimizə 90 nəfərin baş

¹ **Öyrənək**: Yetiştirmə, öyrətim, alıştırma. [TDK Derleme Sözlüğü c: 9]
Biz bu sözü **kurs** mənasında işlədirik.

² <http://kokturukce.blogspot.com/2011/07/cocuklara-gokturkce-ogretme-deneyimi.html>

³ <http://kokturukce.blogspot.com/2013/02/bakude-gokturkce-kursu.html>

⁴ <http://dilcilik.blogspot.com/2013/02/goyturk-dili-kursunda-ilk-sertifikatlar.html>

vurub məlumat almasına qarşılıq, II öyrənəyimizə 180 nəfər baş vurdu. Bunlardan 40-a qədəri qeydiyyatda düşdükdən sonra 27-si öyrənəyin sonuna qədər iştirak etmişdir.

Bakıdakı I öyrənəyi bitirənlərin bəziləri ilə yeni bir qrup yaratdıq: *Tərcümə Qrupu*. Məqsədimiz **Irk Bitigi oxumaq və Azərbaycan dilinə tərcümə etmək** idi. **Bacardıq**. Buna bir azdan qayıdacağam amma ondan əvvəl digər çalışmalarımdan yazmalıyam.

Bakıdakı II öyrənək iştirakçıları ilə yeni bir işə girişdim. Bu çalışmam, **bütün bir öyrənəyi başdan ayağa çəkib internetdə yayınlamaq** idi. Bütün öyrənəkləri olmasa da, 5 dərsi çəkə bildik. Təbii ki, asan olmadı. Şəraitin çox da ürəkaçan olmamasına baxmayaraq, yaxşı bir şey bacardığımıza inanıram. Haz-hazırda bu videolardakı⁵ öyrənəyi izləyərək Irk Bitig üzərində işləyə bilər, onu oxuyub anlaya bilərsiniz.

7 mart 2013-cü ildə isə keçirdiyim imtahanla Bakıdakı II öyrənəyimizi də bitirmiş olduq. **İmtahanın birinci sualı Irk Bitigdəki bir ırkın oxunmasını tələb edirdi**. İştirakçılar 7 günlük dərslə belə bunu asanlıqla bacardılar.

Bununla kifayətlənmədik. Bakıdakı III, öz adıma isə IV olan öyrənəyi də 09.04.2013-ci il tarixində başlatdıq. Doğrusu, daha öncəkilərlə müqayisədə iştirakçıların sayı az olsa da təşkil etdiyim 6 dərs müddətinə hərfləri oxuya bilmə bacarığına yiyələndilər. Latin hərflərini göz önünə gətirdiyimizdə, ibtidai

⁵ <http://www.youtube.com/watch?v=ER5ZpxK1eyc>

sinif şagirdlərinin 5-6 aya oxuyub yazmaq qabiliyyətlərinə yiyələnmələri öz əlifbamız olan Türk damğalarında⁶ 6 dərəcə uyğun gəlməkdədir. Deyilə bilər ki, bunda iştirakçıların yaşları, bilikləri önəmli yer tutur. Halbuki iştirakçıların yaşının böyük olduğunu nəzərə alsaq belə, İğdirdəki ilk təcrübəmdə kəndli uşaqların öyrənmələrini fərhlə deyə bilərəm. Bunlar arasında latın əlifbasını bilməyən, 5 yaşlı bir qızımız (adı Kübra) var idi. Bu baxımdan, damğalarımızın yüksək sürətlə öyrənilməsi, çağdaş dövrümüz üçün, nəçə əsr bundan qabaq ulu babalarımızın kəşf etdiyi qeyri-adi bir şeydir.

Qayıdaq Bakıdakı I öyrəneyin iştirakçılarına...

Bakıdakı I öyrəneyimizi bitirən yoldaşlardan bir qrupu, bu işi davam etdirmək istədilər. Daha öncə heç bir təcrübəm olmadığı üçün, nə edəcəyimi bilmədim. İlk öncə, Türk ellərində ən məşhur olan yazıları damğalarla yazmaq üzərində dayandım. Bir müddət sonra **Dədə Qorqud Kitabı** üzərində dayansa da, **İrk Bitig** üzərində işləməyə qərar verdik. Beləliklə, həm qədim Uyğur türkcəsini tanıyacaq, həm də Azərbaycan dilçiliyinə yeni bir əsər qazandırmış olacaq idik. Bu məqsədlə yola çıxdım. **Bacardım.**

Hal-hazırda əlinizdə tutduğunuz bu kitab, bu uğurumuzun nəticəsidir. Ulu babalarımızın əsrlər əvvəl yazdıqları, oxuyub əyləndikləri və bəlkə də, ümidləndikləri bu əlyazmanı biz gənclər yenidən oxuyub, Azərbaycan torpaqlarında yenidən

⁶ **Damğa** sözü **hərflər** deməkdir və bundan sonra damğa dedikdə bir başa qədim hərflərimiz başa düşülsün.

gün işığına çıxartdığımız üçün çox sevincliyik. Bu qüruru yaşamaqdan böyük həzz duyuruq.

Çalışma qrupunda yer alan bütün yoldaşlarıma təşəkkür edirəm. Xüsusilə də, ən çox əmək sərf edən **Aygün Hüseynliyə** minnətdarlığımı bildirirəm. Marağını və dəstəyini əskik etməyən **İrana İbrahimovaya**, qrupumuza sonradan qoşulan və həyəcanımızı davam etdirən **Dilbər Mehdiyevaya**, səssizcə öz işini görən **Özcan Qıra** və son olaraq, sevinci ilə bizi canlı tutan ən kiçiyimiz **Ceyran Sərxanbəyovaya** təşəkkür edirəm.

Göybəy Uluç
Bakı – 2013

Ümumi məlumat

İrk Bitigi, Macar əsilli tədqiqatçı Aurel Stein, 1907 –ci ildə Çinin Qansu əyalətindəki Dunhuang şəhərində yerləşən Bin Buda Mağaralarında tapmışdır. İndi isə, İngiltərənin London şəhərindəki Britaniya Muzeyində **Şərq yazılı abidələri** bölməsində 8212 sayı ilə saxlanılır.⁷

Əlyazma 13.6x8 sm ölçülərində olub, 57 səhifədən ibarətdir. Səhifələrin hər iki üzü də işlədilmiş və cildlənməmişdir. X əsrdən daha əvvəl yazıldığı güman edilir. Neçənci ildə yazıldığı mövzusunə irəlidə qayıdacağıq.

İndiyə qədər **Vilhelm Tomsend**ən başlayaraq **Hüseyn Namiq Orxun**, **Sergey Malov**, **Tetsuro İkeda**, **Tələt Təkin**⁸, **Əlisa Şükürlü**, **Yusif Məmmədov** və **Əbülfəz Rəcəbov** tərəfindən araşdırılmışdır. Son olaraq isə, bizim tərəfimizdən Azərbaycanda gündəmə gəlmiş və işıq üzü görmüşdür.

Mənşəyi

İrk Bitig **Fal Kitabı** adı ilə dilimizə tərcümə edilir.

İlk söz olan **irk (irq)**, fal deməkdir. **Soy, mənşə** mənasını ifadə edən söz dilimizə sonradan keçmədir. İrq sözünün ərəbcə mənası **bitkinin kökü** deməkdir. Dildə çox işləndiyi üçün

⁷ <http://idp.bl.uk/idp.a4d> – Britaniya muzeyi.

⁸ Bu kitabdakı lüğət, Tələt Təkinin kitabındakı lüğətdən istifadə olunaraq hazırlanmışdır.

əlavə məna da qazanmışdır. Ərəb mənşəli söz (عرق), XVI əsrdə dilimizə keçmişdir⁹. O dövvrə qədər **irq**, dilimizdə **fal** sözü kimi istifadə edilmişdir.

Azərbaycan dilində sözün əvvəlində /ı/ hərfi işlədilmir, bunu bilirik. Amma biz, orijinalıq pozulmasın deyər bütün mətnlərdə **irk** sözünün qədim formasını saxladıq.

Bitig sözü isə **kitab** kimi tərcümə edilir. **Bitig** sözü özündə **bütün yazılı materiallara** verilən ümumi bir addır. **Irk Bitig** də kitab şəklində tərtib olunduğu üçün **bitig** sözü kitab sözü ilə tam əvəz olunur.

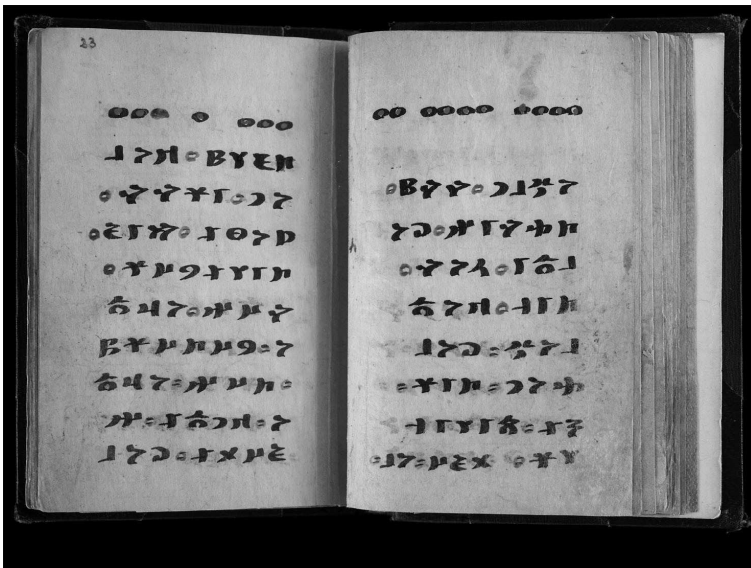
Irk Bitig sözündə /e/ səsinə göstərən xüsusi bir hərf olmadığı üçün, bu səsin yerinə /i/ hərfindən istifadə edilmişdir. Bəlkə də /e/ səsi, uyuqlarda yox idi, bəlkə də var idi. Dəqiq bilmirik. Necə ki bugün Türkiyə ilə Azərbaycan qonşu olmasına, eyni soydan gəlməsinə baxmayaraq, ortaq olmayan səs sistemində sahiblərsə, keçmiş vaxtlarda yazılan yazılarda da belə fərqlənmələr ola bilər. Çünki Yenisey abidələrində /e/ səsi və damğası varkən, Orxon abidələrində, o cümlədən **Irk Bitig**də görmürük. Bu səbəbdən də yazmaq mənasında olan **beti** feli, **biti** olaraq istifadə edilmişdir. **Betik** sözü bugün Türkiyədə daha çox **script** sözü yerinə bilgisayar termini olaraq işlədilsə də, Türk ellərində **bet** (səhifə) sözü geniş bir istifadə sahəsi tapmaqdadır. Bununla yanaşı, Türkiyənin Ankara şəhərində **bet** (səhifə) kökündən gələn **betlək** sözü vardır ki, bu da **dəftər** mənasına gəlir. **Bet** sözü günümüz türk dillərində hələ də

⁹ Cāmi-ül Füs [1501], Necati Dəmir, Harvard 2002

işlədilir. Uyğurlar **vebsaytı** yerinə **tor beti** deyir. Qaraqalpaqlar **əsas səhifə** mənasında **baş bet** yazırlar. Bu nümunələri sadalayıb artırmaq olar.

Orijinallığı

Irk Bitigin özünəməxsus tam bir orijinal əsər olmadığını düşünənlər olsa da, biz tamamilə orijinal olduğunu düşünürük. Belə düşünməmizə səbəb isə, ırkların dağınıq olması, bəlli bir qayda və nizamda yazılmamış olmasıdır. Üstəlik, cildlənməmiş olmasına baxmayaraq, əlimizdə olan Irk Bitigin bir işləmə bələdçisi var. Səliqəsizliyi və ırkların sıraya düzülməmiş olması əsərin yığılma ərafəsində olduğunu düşündürür.

Şəkil 1: Irk Bitigin orijinal səhifələrindən biri.

Əsərin sonunda kim üçün və nə üçün yazıldığı qeyd olunmuşdur. Əgər tərcümə əsəri olsaydı, **Sanqun İtəçuk üçün yazdım** deyil, **tərcümə etdim** yazılardı.

Orxon abidələri ilə müqayisədə, səliqəsizliyin olduğu görülür. Əslində belə də fikirləşməmək lazımdı. Çünki Orxon abidələri rəsmi dövlət sənədləri sayılır. Üstəgəl daş üstünə yazılır. Bir hərfi daşa yazana kimi, o hərfin düz, ya da səhv olduğunu fərq edə bilər və tezliklə dəyişiklik edə bilərsiniz. Amma kağız üstündə və sürətlə yazanda, səhvlərini görmək o qədər asan olmur. Bu baxımdan əsərin yığılma ərafəsində olduğuna əminik.

Əsərin Yi Çinq-dən¹⁰ (Dəyişmələr Kitabından) tərcümə olunaraq yazıldığını deyənlər də var.

“Mətnin mənşəyinin eramızdan əvvəl 2852-2738 illərində yaşadığı söylənən məşhur müdrik Fu Hsiyə dayandığına inanılmaqdadır. Fu Hsi 8 trigramı kəşf etmişdir. Kral Ven onu qısqanan bir imperator tərəfindən 11 il heps edilənə qədər, yəni eramızdan əvvəl 1150-ci illərdə trigramların iki ayrı tənzimlənməsindən istifadə etməkdə idi. Kral uzun həbs illərini Yi Çinqi fəlsəfi yöndən inkişaf etdirməklə keçirdi. Bunu da 8 trigramı 64 altı xətt altıbucağına əlavə etməklə bacardı. Altıbucaqlıların məntiqi və sirli fəlsəfəsini də şərh etdi. Onun çalışmaları Yi Çinq haqqında ən öyrədici mənbə kimi qaldı. Və illər ərzində inkişaf etdirildi. Venin oğlu Tan bunlara yenilərini əlavə etsə də, bu yazarların çalışmalarını nizama

¹⁰ http://tr.wikipedia.org/wiki/Yi_Cing

*salan Konfiçyusdur. Yi Çinqi ilk dəfə **dəyişmə** olaraq adlandıran və bundan sonra daha da inkişaf etdirən, yenə Konfiçyusdur.”*

Yi Çinq 64 mətndən ibarətdir. Və xüsusi olaraq insanın özünü inkişafından söhbət aparır. Irk Bitigdə isə, taledən, bəxtdən danışılır. Irk Bitig, ehtimal ki, təsirlənilib. Çünki riyazi hesaba görə ırkların sayı 64 olmalıdır. Amma mətnlərin 67-yə kimi çıxdığını görürük. Bu da, üzərində çalışmaların davam etdiyini, nizama salma prosesinin getdiyini və orijinal olduğunu göstərir. Təsirlənmək, orijinal olmadığı mənasına gəlmir. Yoxsa bütün mahnılar, bütün eşq romanları orijinallığını itirər.

Yazı

Irk Bitig, türk damğaları ilə yazılmışdır. Betiyin (kitabın) başındakı Çincə mətnlər mövcuddur və sonradanmı əlavə olunub, həmin vaxtdamı yazılıb, bu haqda dəqiq məlumat yoxdur. Belə ki, əlyazmanın əvvəlindəki Çin dilində olan mətn müasir dövrdəki elmi məqalələrdə olan xülasələrə bənzəyir. Necə ki indiki elmi məqalələrin sonuna ingiliscə və rusca xülasələr əlavə edilir, o dövrdə də Çin mədəniyyətinin təsiri ilə belə əsərlərə, abidələrə, çincə əlavələrin edilməsi heç də təsadüfə deyildir. Ümumiyyətlə, bunları demək olar:

/e/ səsinə göstərən damğa yoxdur. Bu səsin olduğu sözlər, /i/ səsi ilə əvəz olunmuşdur.

/ş/ səsinin varlığı dəqiq deyil. Sonradan əmələ gəlmiş /ş/ səsi İrk Bitigin yazıldığı dövrdə həmin dildə dəqiqlik qazanmamışdı. Qazanmış belə olsa, bu yazıda əks etdirilməmişdir. Buna görə də /ş/ səsi yerinə /s/ səsinə göstərən **𐰽** və **𐰾** damğaları işlədilmişdir.

/r/ səsinə bildirmək üçün işlədilən **𐰽** hərfi bizi məsələyə başqa yöndən baxmağa vadar edir. Tədqiqatçılar ümumi olaraq, İrk Bitigi X əsrə aid etsələr də, /r/ səsi üçün işlədilən **𐰽** damğası bunun tarixini daha da qədimlərə aparır. Çünki /r/ səsi /l/ səsinə törəmə olduğu üçün **𐰽** hərfinin ortasına çəkilən bir xətt ilə **𐰽** hərfi yaradılmışdır. Əslində, bu hərf Orxon abidələrində /ş/ səsinə bildirir. Bu da bizi əlyazmanın tarixinin çox daha əvvəllərə, keçid mərhələsinin olduğu bir zamana aparır. Belə düşünməyimiz ona görədir ki **𐰽** hərfi Orxon abidələrində /ş/ səsinə bildirməkdədir. Demək, o dövrdə də yazıda vahid qayda yox imiş. Orxon abidələrinin yazıldığı dövrdə isə dəqiq işləmə olmuşdur. Bu da bizi İrk Bitigin keçid dövrünün məhsulu olduğunu düşünməyə vadar edir. Ancaq bunu da bilirik ki, o dövrdə dili tənzimləyən bir qurum yox idi və insanların bir-birləri ilə əlaqəsi də bugünkü kimi geniş deyildi. Bu da eyni dövrdə yaşayıb fərqli düşünən, müxtəlif metodlar yaradan insanların olmasına şərait yaradır. Bunun o dövr insanların yeni səslərə qarşılıq tapma probleminə olan ehtiyacından yarandığını düşünə bilərik. Amma biz yenə də hərflərin vahid yazı qaydasının hələ sabitləşməməsinə və keçid dövründə olduğuna ehtimal veririk.

İrk Bitigdə Orxon abidələrindən fərqli olaraq /ot/ hərfi **𐰽** və /up/, /üp/ səsinə verən **𐰺** hərfi vardır.

Keçmiş zaman şəkilçisi **-mis**, qaydasız istifadə olunub. Bəzi yerdə **𐰽𐰺𐰸 mis**, bəzi yerlərdə də **𐰽𐰺 m's** kimi yazılmışdır. Əsasən **𐰽𐰺𐰸 mis** formasında olub.

Yaylaq sözü bəzi yerdə **𐰽𐰽𐰽𐰽 y^ayl^aq** bəzi yerdə **𐰽𐰽𐰽𐰽𐰽 yayl^aq** kimi yazılıb. İlk hecəda saitə yazılma qaydası çox dəfə pozulub. **Ara** sözü bəzən **𐰽𐰽^ara** bəzən də **𐰽𐰽𐰽 ara** olaraq qarşımıza çıxır.

İndiki zaman şəkilçisi olaraq iki heca görürük. Biri incə sözlərdə işlədilən **-yür**, o birisi də qalın hecalarda işlədilən **-yur**. 24-cü ırkda **tıləyür** sözü işlədilir. Bugünkü **diləyir** sözünün qədim formasıdır. 40-cı ırkda **yoriyur** sözü var, hazırki **yeriyir** sözünün qədim formasıdır. Türkiyə türkcəsindəki **yürüyör** sözünün də qədim formasıdır. Beləliklə, həm Türkiyə türkcəsində işlədilən **-yor** şəkilçisinin, həm də Azərbaycan türkcəsində işlədilən və 4 növü olan indiki zaman şəkilçilərinin mənəbəyinin eyni olduğunu görürük. Bunu xüsusi olaraq qeyd edirik, çünki heç bir elmi dayağı olmadan, xalq arasında Türkiyədə işlədilən indiki zaman şəkilçisi **-yorun**, yunanların təsirindən qaynaqlandığını deyənlər var. Bundan başqa, Türkiyə türklərinin dildəki ahəng qanununu pozduqlarını səsləndirənlər də var. Halbuki, İrk Bitigdə keçmiş zaman şəkilçisinin bir formada olduğunu və yalnız **-mis** kimi işlədildiyini görürük. Bu şəkilcidə ahəng qanunu hələ yaranmayıb və özündən əvvəlki saitə görə formalaşmayıb.

İndiki zaman şəkilçilərində isə incə və qalınlara görə dəyişən iki forma yaranıb. Sonrakı əsrlərdə babalarımız, keçmiş zaman şəkilçilərində bütün səs ahəngini yaradıb və 4 formada şəkilçi əmələ gətiriblər. Azərbaycanda yaşayan babalarımız indiki zaman şəkilçisini də bütün səslərə görə formalaşdırıblar. Amma Anadolu tərəfindəki babalarımız isə, daha qədimdə 2 növü olan şəkilçini vahid edib və sadəcə olaraq **-yor** formasında işlədib. Necəki **-mis** forması bütün sözlərdə işlədilirdi, hal-hazırda **-yor** forması da bütün sözlərdə işlədir. Bu, pozuntu deyil. Dildə dəyişmələr həmişə olar və ləhcələr arası müqayisələr aparmaq düz deyildir. Bir ləhcəyə baxıb, digərinə səhv demək, elmi cəhətdən səhvdir.

Tarixi

İrk Bitigdəki hərf və səs dəyişmələrinə baxanda Orxon abidələrindən çox sonra yazıldığını dəqiq deyə bilərik. /r/ səsinin hərlərdə necə törədildiyini yazdıq, /ş/ səsinin damğalarla göstərilmədiyini və ləhcə fərqindən dildə yaradılmadığı, bəlkə də, o dövr uyğurlarında /ş/ səsinin əmələ belə gəlmədiyini qeyd etdik. İndisə **kod-** feli və **ayak** sözləri üstündə dayanacağıq.

Çağdaş dilimizdə işlətdiyimiz bəzi /y/ səsləri qədimdə /d/ səsi ilə ifadə olunurdu. Məsələn, **ayırmaq** feli qədimdə **adırmaq** idi. O cümlədən **qoymaq** feli **kodmak**, **ayaq** sözü də **adək**¹¹ formasında idi. Amma İrk Bitigdə keçid mərhələlərinin izini görürük.

¹¹ Orxon Abidələri [732-735], Tələt Təkin, TDK 2008

Bu səs dəyişmələrini əsas götürəndə İrk Bitig Orxon abidələri ilə Divanı Lügətit Türk-ün yazıldıqları dövrün ortasında bir yerdədir.

[illegible]

Bəzi araşdırmacılar¹³ bu sözə əsaslanaraq tarixi müəyyənləşdirir. **Luiz Bazin** 17 mart 930 ya da 4 mart 942-ci ildə yazılmış ola biləcəyini iddia edir. **Marsel Erdal** isə, VIII əsr ilə IX əsr arasında yazıldığını qəbul edir. Yenə **Tələt Təkin** də IX əsrin ortalarında yazıldığı fikrini bildirir.

¹³ Irk Bitik, Tələt Təkin, Ankara, Öncü Kitab 2004

İrk (fala) necə baxılır?

İrk Bitigdə proses belə sıralanır:

1. İrk (fal) çubuqları/ çubuq atılır.
2. Gələn nömrəyə görə ırk oxunur.
3. İrk in yaxşı və ya pis olması bildirilir.

Çubuq üstündəki nöqtə sayları (bundan sonra **olcay**¹⁴ **sayları** olaraq yazacağımız) 3 dənə olmalıdır. Hər nömrə isə özlüyündə 1, 2, 3 və ya 4 ola bilər. 4 üzü olan bir çubuğu 3 dəfə atıb, olcay saylarının çıxmasını istədiyimizdə sadə bir riyazi hesablama ilə $4 \times 4 \times 4 = 64$ hesablanır. Bu o deməkdir ki, 64 dənə ırk ehtimalı ola bilər. Bu sadə hesablama üzərində ırkların yazıldığı düşünəlsə də, ümümlilikdə 65 ırk in olması bu qaydanı pozmuşdur. Ayrıca 1-1-3, 1-2-4 və 3-1-1 olcay sayları əksik ikən, 1-1-4 ilə 3-1-3 ırkları artıqdır. 3-4-1 sayı isə, 3 dəfə təkrarlanmışdır. Bu təkrarlanmalarda mətnlər fərqli, sadəcə olaraq olcay sayları eynidir. Atılan ırklarda bir-birinin eyni olan olcay saylarından hansı ilk oxunacaq?

Nizam yoxdur!

Çubuğu, ya da çubuqları (bu mövzuya qayıdacağımız) atıb olcay saylarını çıxardıqdan sonra ırkı tapmaq üçün bütün səhifəni axtarmalı və göz gəzdirməliyik. Çünki sayların düzülüşündə bir qayda yoxdur. 1-1-1, 1-1-2, 1-1-3, 1-1-4, 2-1-1... kimi bir sıralama olsa idi, asanlıq və nizam olardı.

¹⁴ **Olca**y: bəxt, şans. - TDK Güncel Sözlüğü

Olcay sayları ilə, nəticə arasında heç bir əlaqə yoxdur. Tək nömrələrin yaxşı, cüt nömrələrin pis çıxdığı kimi bir nəticəyə gəlmək olmaz. Bu, bir baxımdan yaxşıdır, yoxsa çubuqlar atılıb, nömrələr çıxdıqdan sonra ırkı öncədən bilən biri, ırkı oxumadan nəticənin nə olacağını bilərdi.

Çubuqlar

Çubuqların sayı önəmlidir. 1 yoxsa 3 dənə olması isə düşündürücüdür. 1 dənə çubuğun 3 dəfə atılması və hər gələn sayıların sıraya qoyulması olcay sayısının əmələ gəlməsi gözlənər. 3 çubuq varsa, 3-ü də birdən havaya atılar və yerə düşən çubuqlarda görülən saylar qəbul edilir.

3 çubuq olmağında bir problem var. Havaya atılan çubuqlar yerə düşdükdə dağınıq olur. Bəs bunlar hansı qaydaya görə oxunur? Yazı qaydamız sağdan sola olduğu üçün, çubuqların da yönümü belə başa düşülməli deyə düşünürük. Çox böyük ehtimalla burada tək çubuq olmalıdır amma 3 çubuq olmaması ilə bağlı dəqiq bir şey də deyə bilmərik.

Biz 3 çubuq ola biləcəyi ehtimalı üzərində dayandığ və özümüz bu 3 çubuğu hazırladıq. Keçmişdə nə cür ola biləcəyi haqqında dəqiq bir biliyimiz yoxdur. Daşdan da istifadə edilmiş ola bilər, odundan da. Bəlkə də, bu bir sümük idi. 4 fərqli say olması üçün 4 üzü olan bir əşya olması gərəkdiyindən, indiki zərlər kimi 6 üzü olan bərabər tərəfli dördbucaq deyil, dörd tərəfi olan dördbucaqlı ola biləcək istənilən əşya olma ehtimalını qəbul edirik.

Şəkil 2: Olcay çubuqları

Qeyd etdiyimiz kimi, çubuq olduğunu bilirik amma uzunluğunu, qalınlığını, həcmi və nə ilə düzəldildiyini dəqiq bilmirik. Biz, bu barədə bir təxmin yürütdük və taxtadan istifadə edərək çubuqlar düzəlttik. Taxtaları şəkilləndirəndən sonra odda qızdırdığımız mıxı, çubuqların üstünə basdıraraq nöqtələr əmələ gətirdik. Beləliklə Şəkil 2-də görünən çubuqları yaratdıq.

İrk Bitigin məzmunu

Ümumi 67 maddədən ibarət olmasına baxmayaraq, bunların 65-i ırk olub, 2-si də sonluq xarakterli nəticədir. 65 ırkdən 39-u müsbət, 19-u mənfi, 7-si də şərhatsızdır.

Sonuclar, *anâyig edgü ol* (çox yaxşıdır), *edgü ol* (yaxşıdır) deyə iki müsbət söz ilə bitərkən; *anâyig yablak ol* (çox pisdir), *yablak ol* (pisdir), *yabız ol* (bərbaddır) deyə 3 mənfi sonluqla bitir.

Nəticə	Sayı	Faiz
Müsbət	39	%60
Mənfi	19	%29
Şərhatsız	7	%11

4 ırkda **çox yaxşıdır** (*anâyig edgü ol*) yazılmışdır.
(ırk: 5, 18, 55, 64)

1 ırkda **qazancı var, yaxşıdır** (*asıqı bar edgü ol*) yazılmışdır.
(ırk: 32)

1 ırkda **bu ırkın başında az sıxıntısı var, sonra yenə yaxşı olacaq** (bu ırk basında āz emgeki bar kin yana edgü bolur) yazılmışdır. (ırk: 57)

33 ırkda **yaxşıdır** (*edgü ol*) yazılmışdır.
(ırk: 1, 2, 3, 7, 11, 15, 17, 19, 20, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 34,

35, 38, 40, 41, 42, 47, 49, 52, 53, 54, 56, 58, 59, 60, 62, 63)

1 ırkda **çox pisdır** (aňyığ yablak ol) yazılmışdır.
(ırk: 36)

1 ırkda **kədərliđir, çox pisdır** (munqluq ol aňyığ yablak ol)
yazılmışdır. (ırk: 22)

4 ırkda **bərbaddır** (yabız ol) yazılmışdır.
(ırk: 12, 24, 44, 45)

13 ırkda **pisdır** (yablak ol) yazılmışdır.
(ırk: 6, 8, 9, 16, 25, 33, 37, 39, 43, 46, 50, 61, 65)

7 ırk şərhsiz buraxılmışdır.
(ırk: 4, 10, 13, 14, 21, 48, 51)

IRK BİTİG ƏLİFBASI

Samitlər				Saitlər	
İncə		Qalın		𐌲	a/e
𐌲	eb	𐌲	ab	𐌲	ı/i
𐌲	ed	𐌲	ad	𐌲	ü/ö
𐌲	eg	𐌲	aq	𐌲	u/o
𐌲	ek	𐌲	ak		
𐌲	el	𐌲	al		
𐌲	en	𐌲	an		
𐌲	er	𐌲	ar		
𐌲	es	𐌲	as		
𐌲	et	𐌲	at		
𐌲	ey	𐌲	ay		
Tək səslilər					
𐌲	aç	𐌲	anç		
𐌲	em	𐌲	ənq		
𐌲	ap	𐌲	ant		
𐌲	az	𐌲	any		
𐌲	ök	𐌲	ok		
𐌲	ot				

IRKLAR

1-ci ırk

00 00 00

**፡ ብኛ፤ ሃይቲ፡ ንሱ ስ፡ ተለዮነ፡ ንዛዞ፡ ብህ፡ ይ፡ ብዙ
፡ ተኝ፡ ብህ፡ ሃይቲ ሃይቲ-ህ፡ ንዘዛጎ ጎ፡ ተሓዞ
፡ ጎ፡ ይ፡ ጸ፡ ሃይቲ ሃይቲ**

00 00 00

t^ensi : m^en : y^ar¹n : kiçe : ^altun : örgin :
 üze : olurū^an : m^enqil^eyür : m^en : ^ança :
 bilinql^r : ^edgü ol :

Mən tənsiyəm^{15 16}. Gecə gündüz qızıl taxt üzərində oturub xoşbəxt oluram. Belə bilin ki, yaxşıdır.

¹⁵ Göyün oğluyam.

¹⁶ Uyğurların yuxu yozumuna görə, yuxuda Çin imperatoru görmək, varlanmaq və uzun ömür xəbəri verir. - Bu və bundan sonra deyəcəyimiz yuxu yozumları haqqındakı məlumatlar, Ə. Rəcəbli və Y. Məmmədovun *Orxon -Yenisey Abidələri* kitabında verilib.

2-ci ırk

0000 0000 0000

: 5 1 2 3 4 : 2 4 1 2 : 1 3 4 : 5 4 3 2 : 1 2 3 : 4 3 2 1 : 5 4 3 2 : 1 2 3 : 4 3 2 1 :
 : 2 3 1 4 2 : 1 3 4 : 5 1 2 : 3 4 5 : 2 3 4 : 1 2 3 : 4 5 6 : 7 8 9 : 10 11 12 :
 : 1 2 3 4 5 6 : 1 2 3 4 5 6 : 1 2 3 4 : 1 2 3 4 5 6 7 8 9 : 10 11 12 :
 : 1 2 : 1 2 3 4 5 : 1 2 3 : 4 5 6 7 8 : 9 10 11 : 1 2 3 4 5 6 :
 : 1 2 : 3 4 5 6 : 1 2 3 4 5 6 : 7 8 9 10 11 12 : 13 14 15 16 : 17 18 19 20 : 21 22 23 24 :

0000 0000 0000

ala : ^atl'q : yol : t'nqri : m'en : y^ar'n : kiçe :
^esür : m'en : utru : ^eki : y^al'q : kisi : oqlın :
sookusmis : kisi : korkmis : korkma :
timis : kut : birg^ey : m'en : timis : ^ança :
bilinç : ^edgü : ol :

“Ala atlı yol tanrısıyam. Gecə gündüz at çapıram. Qarşıda iki gülürüz insan oğluna rast gəlir. İnsanlar [ondan] qorxur” deyir. Qorxma, [sizə] xoş bəxt verəcəm. Belə bilin ki, yaxşıdır.

3-cü ırk

000 000 000

⋈⋈:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:
⋈⋈:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:
⋈⋈:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:
⋈⋈:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:
⋈⋈:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:
⋈⋈:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:𐌱𐌴𐌹:

000 000 000

^altun : k^an^atl^lq : t^al^lm : k^ara : kus : m^en :
t^an^lm : tüsi : t^akı : tüke : m^ezk^en :
t^aluyda : y^at^p^an : t^apladuk^umin :
tut^ar : m^en : s^ebdük^ümin : yiyür : m^en :
^an^t^aq : küçlüg : m^en : ^ança : bilinql^er :
^edgü : ol :

Altun qanadlı yırtıcı qara quşam¹⁷. Bədənimin tükü hələ çıxmamış dənizdə yatıb xoşum gələni tuturam, istədiyimi yeyirəm, [bax] belə güclüyəm. Belə bilin ki, yaxşıdır.

¹⁷ Yuxuda qara quş görmək, varlanmaq əlamətidir.

4-cü ırk

• • •

[illegible]

0 0 0

ürünq : ^esri : toq^an : kus : m^en : ɟɪnt^an : ɪq^aɟ :
 üze : oluruu^pn : m^enqil^eyür : m^en : ^ança :
 bilinql^r : :

Ağ xallı şahin quşam. Səndəl ağacı üstündə oturub sevinirəm.
Belə bilin ki...

5-ci ırk

00 0000 00

: 5 1 5 8 : 1 5 : 1 5 4 5 : 5 4 1 5 6 7 7 8 : 5 : 5 8
 : 5 7 1 5 7 8 7 6 : 7 7 6 1 : 1 5 4 5 1 7 7 1 7 1
 : 5 5 1 5 1 5 8 1 : 8 5 5 4 8 : 1 1 4 5 8
 : 5 8 5 8 5 : 1 5 5 5 : 1 5 4 5
 : 1 1 5 4 5 7 5 : 5 1 1 8 7 5 : 7 7 6 1 : 1 5 4 5 1 7 6 7 5
 : 5 8 7 5 7 1 : 5 5 5 5 : 1 5 4 5 7 : 5 5 1 5 8 : 8 5 5 4 8
 : 5 5 5 5 1 4 : 5 5 1 : 8 5 5 4 8 : 5 5 5 8 : 1 5 4 5 1 7 4 7
 : 1 7 : 5 5 5 : 5 5 5 : 1 5 4 5 5 : 5 : 5 8

00 0000 00

b^eg : ʿr : yuntıŋq^aru : b^armis : ak : bisi :
 kulunlamis : ^altun : tuyuqluq :
^adq^rl^k : y^araq^ay : t^ebesin^qʿrü :
 b^armis : ürün^q : inq^eni :
 botulamis : ^altun : budlal^q : buqral^k :
 y^araq^ay : ʿbin^qʿrü : k^elmis : üçün^ç : kun^çuyı :
 urıl^anmis : b^eglik : y^araq^ay : tir : m^en^qilic :
 b^eg : ʿr : ʿrmis : ^an^yıq : ʿdgü : ol :

Varlı kişi (bəy) atın yanına gedib [görür ki], ağ madyanı balalayıb. [Ona] altun nallı ayğırılıq yarayar [deyir]. Dəvəsinin yanına gedib [görür ki], ağ dişi dəvəsi doğub. [Ona] altun halğalı buğralıq yarayar [deyir]. Evinə sarı gedib [deyir], üçüncü şahzadəsi oğlan uşağı dünyaya gətirib. Ona bəylik yarayar deyir. Varlı kişi sevincək olur. Çox yaxşıdır.

6-c1 ırk

0 00 00

[illegible]

0 00 00

^ad'qlı : tonquzlı : art : üze : sook^usmis :
^ermis : ^ad'ql^{ı̂}nq̃ : k^arnı : y^ar'lımus : tonquzunq̃ :
^azıqı : sınmis : tir : ^ança : bilinq̃ : :
y^abl^ak : ol : :

“Ayı ilə donuz dağ keçidinin üstündə toqquşub. Ayının qarnı yarılib, donuzun azı dişi sınıb” deyir. Belə bilin ki, pisdir.

7-ci ırk

00 0 00

፡ ሃይሃዕ፡ ስብሃ፡ ጌዳ፡ ሥራ፡ ሃይሃዕ፡ ሥጋሃዕ ሃብ፡ ሃ
፡ ጎ፡ ሥራ፡ ፡ ሃሃተሃይሃዕ፡ ስ፡ ሃህብ

00 0 00

ʕr : tʕrklʕyü : kʕlir : ʕdgü : söz : sʰb : ʕlti : kʕlir :
 tir : ʰnça : bilinqlʕr : ʕdgü : ol :

“Bir kişi tələsik gəlir, yaxşı söz-söhbət gətirib” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

8-ci ırk

o oo ooo

ⲁⲗⲧⲏⲛ ⲛⲓⲗⲏⲛ ⲙⲉⲛ ⲛⲓⲗⲏⲛ ⲛⲓⲗⲏⲛ
ⲁⲗⲧⲏⲛ ⲛⲓⲗⲏⲛ ⲙⲉⲛ ⲛⲓⲗⲏⲛ ⲛⲓⲗⲏⲛ ⲛⲓⲗⲏⲛ
ⲁⲗⲧⲏⲛ ⲛⲓⲗⲏⲛ ⲙⲉⲛ ⲛⲓⲗⲏⲛ ⲛⲓⲗⲏⲛ
ⲁⲗⲧⲏⲛ ⲛⲓⲗⲏⲛ ⲙⲉⲛ ⲛⲓⲗⲏⲛ
ⲁⲗⲧⲏⲛ ⲛⲓⲗⲏⲛ ⲙⲉⲛ ⲛⲓⲗⲏⲛ

o oo ooo

^altun : b^asl^lq : yıl^an : m^en :
^altun : kuruş^ak^lmin : kıl^lçın : k^esip^en :
özüm : yul : intin : b^as^lmın :
yul : ^ebintⁱn : tır :
^ança : bilin^{ql}^er : y^abl^ak : ol :

“Altun başlı ilanam, altun qursağımı qılıncla kəsərək nəfsimi qopar inindən (mağarasından), başımı qopar evindən” deyir. Belə bilin ki, pisdir.

9-cu ırk

000 00 0

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840.

000 00 0

uluq : ^eb : ört^enmis : k^atın̄qa : t^egi : k^alm^aduk :
 būi^ukin̄qe : t^egi : kodmuk¹⁸ : tir : ^an̄qa : bilin̄ql^er :
 y^abl^ak : ol :

“Böyük ev yandı, (birinci) mərtəbəsinədək [heç nə] qalmadı. Küncünədək qalmadı” deyir. Belə bilin ki, pisdir.

¹⁸ **kodmaduk** olmalı, **ꞑ** damğası yazılmayıb.

10-cu ırk

00 00000 000

[illegible]

00 0000 000

eⁿg^en : b^ars : m^en : k^amus : āra : b^as¹m : aⁿṭ^aq :
 a¹p : m^en : r^ed^emliḡ : m^en : aⁿḡa : bilinḡl^er : :

Əsnəyəm pələngəm¹⁹, qamışların arasından başım (görünür),
belə hündürəm, fəzilətliyəm. Belə bilin...

¹⁹ Uyğurların yuxu yozumuna görə, yuxuda pələng görmək yaxşı əlamətdir.

11-ci ırk

00000 00000 00

ཀུན་ཀྱི་ཡེ་མེས་ཀྱི་འཇུག་པོ་ལྟ་བུ་ཀུན་ཀྱི་ཡེ་མེས་ཀྱི་འཇུག་པོ་ལྟ་བུ་
 འཇུག་པོ་ལྟ་བུ་ཀུན་ཀྱི་ཡེ་མེས་ཀྱི་འཇུག་པོ་ལྟ་བུ་ཀུན་ཀྱི་ཡེ་མེས་ཀྱི་འཇུག་པོ་ལྟ་བུ་

0000 0000 00

s^ar^lq : t^ll^q : s^abç^ı : y^az^lq²⁰. t^ll^q : y^al^ab^aç : ʔdgü : söz :
s^ab : ʔlti : k^ʔlir : tir : aⁿça : bilinç : aⁿyıq : ʔdgü : ol :

“Sarı atlı sözçü, qəhvəyi atlı elçi yaxşı söz-söhbət gətirərək gəlir” deyir. Belə bilin ki, çox yaxşıdır.

²⁰ **Yazıq** sözünün **yaqız** olması barədə düşünürük. Çünkü özündən əvvəl gələn sözlərdə **sarıq athıq** deyir və atın rəngini müəyyənləşdirir. Beləcə **yaqız athıq** diyərək, o birisi atın rənginin nə olduğunu başa salır.

12-ci ırk

000 00000 000

[illegible]

000 0000 000

^er : ^abka : b^armis : t^aqda : k^am^llmis : t^en^qrīde :
^erklⁱg : tir : ^an^ça : bilin^ql^er : y^ab^lz : ol :

“Kişi ova gedib, dağda yıxılıb, Tanrı güclüdür” deyir. Belə bilin ki, pisdır.

13-cü ırk

000 00000 00

[illegible]

000 0000 00

t^enq̣rilig : kurtqa : yurta : k^aḷmis : y^aqḷ'q :
k^amıç : bulup^an : y^aḷq^ayu : tiriḷmis : ölümde :
ozmis : tir : aⁿça : biḷnqḷ'c :

“Dindar qoca (tərk edilmiş) yurdda qalıb, yağlı çömçə tapıb yalayır. [Bununla] dirilib, ölümdən qurtulmuş” deyir. Belə bilin ki...

14-cü ırk

00 000 00000

[illegible]

00 000 0000

kuzqunuq : ıq^açka : bamis : k^{at}ıqtı : ba : ^edgüti : ba :
tır : ^ança : bilinql^er :

“Quzğunu ağaca bağlamış. Sərt bağla, yaxşıca bağla” deyir. Belə bilin ki...

15-ci ırk

o oooo o

: 𐌲𐌿𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 𐌰𐌹𐌰𐌹 : 𐌰𐌹𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 𐌰𐌹𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌰𐌹𐌰𐌹
 : 𐌰𐌹𐌰𐌹 𐌰𐌹𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹
 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹
 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹
 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹 : 𐌲𐌰𐌶𐌰𐌹

o oooo o

üze : tum^an : turdı : ^asra : toz : turdı : kus :

oqı²¹ : uça : aztı : kiyik : oqlı : yügürü :

aztı : kisi : oqlı : yorıyu : aztı : y^anqa :

t^enqri : kutınta : üçünç : yıltā : kop : ^es^en :

tük^el : körüsmⁱs : kop : ögir^r : s^ebinür : tir :

^anqa : bilinql^r : ^edgü : ol :

“Yuxarı (göyə) duman qalxdı, aşağını (yeri) toz basdı. Quş balası uçub azdı. Maral balası yüyürüb azdı, insan oğlu yeri yib azdı. Yenə Tanrı şans [verdi] üçüncü ildə hamısı sağ-salamat görüşdü, hamısı sevinir” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

²¹ oqlı sözündə 𐌲 damğası yazılmayıb.

00 0 00000

00 0 0000

“Zəif at bordanıb, kökəlib. Başqa yer görüb, [düşünərək] yüyürüb, gedib. [Qarşıda] oğruya rast gəlib. Oğru atı tutub minmiş, saçından quyruğuna qədər yaralanır. At tərpənib durur” deyir. Belə bilin ki, pisdir.

40

17-ci ırk

oo ooo ooo

:15 𐌆 1𐌆:𐌆 4𐌆 𐌆:𐌆 𐌆:1𐌆:1𐌆:𐌆 𐌆𐌆𐌆𐌆:1𐌆:𐌆:𐌆𐌆𐌆𐌆
 :𐌆 1𐌆𐌆𐌆𐌆:𐌆 𐌆:1𐌆𐌆:𐌆 𐌆𐌆:𐌆 𐌆:𐌆 1𐌆𐌆𐌆:𐌆 𐌆𐌆
 :𐌆 1𐌆 4𐌆:𐌆 𐌆𐌆𐌆𐌆:𐌆 1𐌆𐌆𐌆𐌆:𐌆:𐌆𐌆:𐌆 𐌆𐌆:1𐌆𐌆
 :1𐌆 𐌆𐌆:𐌆 𐌆𐌆𐌆𐌆:𐌆 1𐌆𐌆:𐌆 𐌆𐌆:𐌆 1𐌆𐌆𐌆:𐌆 𐌆𐌆
 :1𐌆:𐌆𐌆𐌆:𐌆 𐌆𐌆𐌆𐌆:𐌆 𐌆𐌆𐌆𐌆:𐌆 𐌆𐌆𐌆𐌆:𐌆 𐌆𐌆𐌆𐌆

oo ooo ooo

üzlük²³ : ^at : önq : yirde : ^ar'p : onquuṗ : toru : k^almıs : t^enqri :
 küçinqe: t^aq : üze : yol : sub : körüp^en :
 yis : üze : y^as : ^ot : körüp^en : yorıyu : b^arıp^an :
 sub : içip^en : yas : yip^en : ölümde : ozmis :
 tir : ^ança : bilinql^er : ^edgü : ol :

“Kəsilmiş (haldan düşmüş) at quraqlıq yerdə yorulub, bənizi solub, arıqlayıb qalıb. Tanrı güc verib, dağ üzərində yol: su görüb, çayır üzərində yaş ot görüb yeriylib çatıb, su içib, ot yeyib ölümdən qurtulub” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

²³ **Üzlük** sözünün nə mənaya gəldiyini aydınlaşdırma bilmədik. **Özlük**, **üzülük**, **üzülüp** kimi formalarda da oxumaq olar amma cümlədə mənəni vermir. Ən yaxın mənəni Divanı Lügətit Türk-dəki **üzüklük** ازڪلك (kəsilmə) sözü verir və belə olsa, həmin kəlmədə 𐌆 damğasının yazılmadığını da qəbul etməliyik.

18-ci ırk

00 00000 0

[illegible]

00 0000 0

k^ərekü : içi : ne : t^əg : ol : tügen^üki : ne : t^əg :
ol : köz^ün^üki : ne : t^əg : körüklüg : ol : ʕni :
n^ət^əg : ʕdgü : ol : b^aq^sı : ne : t^əg : b^ar : ol : tir :
aⁿça : bilin^ql^r : aⁿyıq : ʕdgü : ol :

“Çadırın içi necə olur, baca necə olur, pəncərə necə olur? Mənzərəli olur. Dam necə? Yaxşıdır. İpləri necə olur? Vardır” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

19-cu irk

0000 0 000

[illegible]

0000 0 000

ak : ^at : k^ars¹sin : üç : boluqta : t^alulap^an : ^aq¹nka :
 ötüg^eke : idmis : tir : korkma : ^edgüti : ötün :
^ayınma : ^edgüti : y^alb^ar : tir : ^ança : bilin^q : ^edgü : ol :

“Ağ at rəqibin üç dəfədə seçib, lala dua etməyə göndərib” deyir. “Qorxma, yaxşı istə. Qorxma, yaxşıca yalvar” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

20-ci ırk

00 00 000

[illegible]

00 00 000

titir : buqra : mⁿ : ürünq̃ : köpükümin :
s^aç^ar : mⁿ : üze : t^en̄qrike : t^egir : ^asra : yirke :
kirür : tir : udıqm^aq : udq^umur : y^at^uqlıq :
turq^uru : yorıyur : mⁿ : ^an̄^uq : küçlög : mⁿ :
^an̄ça : bilinql^r : ^edgü : ol :

Dişi dəvəyəm, ağ köpük saçaram; yuxarıda göyə çatar, aşağıda yerə girər” deyir. Yuxuda olanları oyandırır, yatanları qaldırıram. Belə güclüyəm. Belə bilin ki, yaxşıdır.

21-ci ırk

000 000 0

፡፫ጸቡ፡ ለብሔሩ፡ ረዛቦ፡ ለ፫ቦ፡ ሦስት ገቢ፡ ፫ጸብ
፡ ለ፫፻፫ ሐ፡ ፫፻፫፡ ለብሔሩ ሦስት ገቢ፡ ሦስት ገቢ፡ ሦስት ገቢ፡

000 000 0

k^arı : üpgük : yıl : y^aru : m^azk^an : ^etdi :
ödm^enġ : körm^enġ : ürk^{üt}eⁿġ²⁴ : tir : ^anċa : bilinġ :

“Qoca hop-hop quşu, il çatmamışkən oxudu.
Həyacanlanmayın, baxmayın, qorxmayın” deyir. Belə bilin ki...

²⁴ Səhv yazılıb, **ürkütmenġ** olmalıdır.

22-ci ırk

o o oo

: 𐌲𐌶𐌹𐌺𐌶𐌰 : 𐌸𐌹𐌹𐌶𐌰𐌶𐌰𐌶𐌰 : 𐌲𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶
 : 𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶 : 𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶 : 𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶 : 𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶
 : 𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶 : 𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶 : 𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶 : 𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶
 : 𐌶𐌶

o o oo

uzuntonluq : köz^ünqüsin : kölke :

ıçq^ınmis : y^arⁿ : y^anqrayur : kiçe : k^enqrenür :

tir : ^ança : bilinql^er : munqluq : ol : ^anyıq : y^abl^ak :

ol :

“Uzundonlu (qadın) güzgüsünü göldə itirib, səhər deyindir, axşam sızlayır” deyir. Belə bilin ki, kədərli olacaq, çox pisdir.

23-cü ırk

0000 0000 00

፡ ብዙ ፡ ሃገረ ፡ ደቡብ ፡ ምስ ሃገራዊ ፡ ድምፅ ፡ ን ህግ ፡
 ፡ ሃገራዊ ፡ ድምፅ ፡ ን ህግ ፡ ን ህግ ፡ ን ህግ ፡ ን ህግ ፡
 ፡ ን ህግ ፡ ን ህግ ፡ ን ህግ ፡ ን ህግ ፡ ን ህግ ፡ ን ህግ ፡

0000 0000 00

oql^an : k^eküŋk : t^ez^ekin : bultı : çuk²⁵ : ^etinŋ :
kutluq : bolzun : tir : ^ança : bilinql^er :
^edgü : ol :

“Oğlan şahin təzəyi tapdı. Torağa, ətin mübarək olsun” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

²⁵ ➤ damğasının bir xətti unudulduğu üçün, damğa ➤-ya oxşayıb və **çuk** kimi bir söz əmələ gəlib. Halbuki o, **çekik** sözü olmalıdır.

24-cü ırk

000 0 000

**፡ሃዞጋታሂኖኮ፡ፎኒሹ፡ታፀጎዎ፡ነ፡ነ፡ሃኖ፡ጋን፡ገጎከ፡ይሂፔኮ
፡ታፍጋከ፡ጎፍዛጎ፡ቃዦኮ፡ይሃዦኮዦግ፡ጎፍዛጎ፡ቃዦነ፡
፡ሃሂተሂኖቱ፡ታኝ፡ሃኖኮ፡ገጎ፡ዎኗ፡ገጎ፡ታጸዞፊቃ
ገጎ፡ካፅዎ**

000 0 000

t^eglük : kulün : irk^ek : yuñta : ^emig : tileyür :
kün : ortu : yütürûp : tün : ortu : k^anta :
n^egüde : bulq^ay : ol : tir : ^añça : bilinql^er :
y^ab^lz : ol :

“Kor qoduq erkək atı əmmək istəyir. Gün orta itirib gecə yarısında harda tapa bilər” deyir. Belə bilin ki, pisdir.

25-ci ırk

000 0 000

[illegible]

000 0 000

^eki : öküzüg : bir : buk^ursıka : kölmⁱs : k^ams^ayu :
 umatın : turur : tir : ^ança : bilinç : y^abl^ak : ol :

“İki öküz bir kotana qoşulub, tərpnib durur” deyir. Belə bilin ki, pisdir.

26-cı ırk

oooo oo o

⋮ 𐌲𐌹𐌶𐌰 : 𐌲𐌺𐌰 : 𐌲𐌺𐌰𐌹𐌱 : 𐌶𐌲𐌰 : 𐌲𐌺𐌰 : 𐌲𐌺𐌰𐌹𐌶𐌰 : 𐌶𐌰
 : 𐌶𐌰 : 𐌶𐌲𐌰 : 𐌲𐌰𐌹𐌶𐌰 : 𐌶𐌰𐌹𐌶𐌰 : 𐌶𐌰𐌹𐌶𐌰 : 𐌶𐌰𐌹𐌶𐌰 : 𐌶𐌰𐌹𐌶𐌰
 : 𐌹𐌶𐌰 : 𐌶𐌰𐌹𐌶𐌰 : 𐌶𐌰𐌹𐌶𐌰

oooo oo o

t^anq̃ : t^anql^ardı : udu : yir : y^arudı : udu : kün :
 toqdı : k^am^aq̃ : üze : y^aruk̃ : boltı : tir : ^ança :
 bilinq̃ : ^edgü : ol :

“Dan yeri ağardı, sonra yer üzü işıqlandı, sonra gün doğdu, hər şeyin üzərinə işıq düşdü” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

27-ci ırk

0000 00 00

[illegible]

0000 00 00

b^ay : e^r : koŋy¹ : ürküp^en : b^armis : börike :
 suukusmis : böri : a^qzı : e^msimis : e^seⁿ :
 tüük^el : bolmmis²⁶ : tir : aⁿça : bilinql^r : e^dgü : ol :

“Varlı kişinin qoyunu²⁷ ürküb gəlib (qaçıb), qurdla rastlaşıb. Qurdun ağzı zəhər kimi acı dadıbmış, [qoyunlar] sağ-salamat olub” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

²⁶ Səhv yazılıb – 2 dənə var.

²⁷ Uyğurlara görə yuxuda qoyun görmək, yaxşı rifahı göstərir.

28-ci ırk

00 0 0

[illegible]

00 0 0

k^an : oluru^paⁿ : ordu : y^ap^mis : ili : turmis : tört :
 bolun^qt^akı : ^edgüsi : uyurı : tiril^peⁿ :
 m^en^qil^eyür : b^edizl^eyür : tir : ^ança : bilin^ql^er :
^edgü : ol :

“Xan taxta çıxıb şəhər qurdu, eli yüksəlti, dörd tərəfdən yaxşıca güc topladı, sevinir, [hər yanı] bəzəyir” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

29-cu ırk

oooo ooo oo

⋈ 1 7 4 7 : 7 7 6 7 6 : 7 1 1 1 1 7 : 7 1 7 1 7 7 : 7 : 7 7 7 7
: 7 1 1 1 1 7 : 7 1 7 7 : 1 7 7 4 7 : 1 1 : 7 7 7 : 7 7 7
: 7 7 7 : 7 7 7 : 7 7 7 7 7 7 : 7 7 7 : 7 7 7 7 7 7
: 7 7 7 : 7 7 7 7 7 : 1 7 7 : 7 7 7 7 7 7 : 7 1 7 7 : 1 7 7 7
1 7 : 7 7 7 : 7 7 7 7 7 7 : 7 7

oooo ooo oo

oyma : ^er : oql^anın : kisisin : tutuq : urup^an :
osiç : uy^aq : ^alp : b^armis : oql^an²⁸ : kisisin :
utuzm^aduḱ : y^ana : toōkuzon : bos : koñy :
utmis : oqlı : yutuzı : kop : ögir^er : tir :
^añça : bilinḱl^er : ^edgü : ol :

“İçalat taciri kişi, oğlunu-arvadını əsir buraxıb, [qoyunun] qarnının içi (bağırsaqlarını) oyub, gəlib, oğlunu-arvadını (yarışda) uduzmayıb, yenə doqquz-on sərbəst qoyun udur (qazanır), oğlu- arvadı hamısı sevinir” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

²⁸ Səhv yazılıb – **oqlan** yerine **oqlın** yazılıb.

30-cu ırk

0000 00 000

[illegible]

0000 00 000

çiq^an̄y : er : oql^an : k^azq^an̄çka : b^armis : yolı : y^aramis :
 ögire : s^ebinü : k^elir : tir : ^an̄ça : bilin̄ql^er :
^edgü : ol :

“Yoxsul kişinin oğlu qazanca çatıb, yolu uğurlu olub, sevinə-sevinə gəlir” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

31-ci ırk

o oooo oooo

: 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 :
: 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 :
: 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 : 𐌱𐌹𐌸 :

o oooo oooo

b^ars : kiyik : ^enqke : m^enqke : b^armis : ^enqin : m^enqin :
bolmis : yolup^an : uyasinq^aru : ögire : s^ebinü :
k^elir : tir : ^ança : bilinq : ^edgü : ol :

“Maral ova-şikara çıxıb, ovun-şikarın tapıb, yuvasına sevinə-
sevinə gəlir” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

32-ci ırk

0 0 0000

[illegible]

0 0 0000

bir : t^ab'lku : yüz : boltı :
yüz : t^ab'lku : minq̃ : boltı :
minq̃ : t^ab'lku : tüm^en : boltı :
tir : ^an̄ça : bilinql^r : ^as'qı : b^r : ^edgü : ekal²⁹ :

“Bir innab ağacı yüz oldu, yüz innab ağacı min oldu, min innab ağacı on min oldu” deyir. Belə bilin ki, qazancı var, yaxşıdır.

²⁹ ➤ damğasına bir xətt artıq qoyulub və bu da ✎ damğasına oxşayır. Əmələ gələn bu səhv sözün oxunuşu da **ekal** olur.

33-cü ırk

0000 00 0000

[illegible]

0000 00 0000

kidizig : subka : suuḱmis : ^atk₁ : ur : k^at¹qd₁ :

ba : tii³⁰ : ^an̄ça : bilin̄ql^er : y^abl^ak : ol :

“[Adamın biri] keçəni suya sokmuş. Daha çox vur, möhkəmcə bağla” deyib. Belə bilin ki, pisdir.

³⁰ **tii** yazılıb. Burada ikinci dəfə **ʃ** yox, **ʈ** yazılmaq istəndiyini düşünürük. Çünki **ʈ** damğası, **ʃ** damğasının simmetrik formasıdır. **ʃ** yazılmaq istənsə idi, ortasına əvvəl **ʈ** damğası çəkilər sonra ortasına xətt qoyulardı. Amma bunu görmürük. Ona görə sözün **tip** olma ehtimalı daha yüksəkdir.

34-cü ırk

oo oooo oooo

: 𐌲𐌵𐌲𐌸𐌲𐌶𐌰 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 :
 : 𐌲𐌵𐌲𐌸𐌲𐌶𐌰 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 :
 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 :
 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 : 𐌹𐌱𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴𐌴 :

oo oooo oooo

k^an : süke : b^armis : y^aqıq : s^ann̄çmis : köçürü :
 konturu : k^elir : özi : süsi : ögire : s^ebinü :
 ordısın̄q^aru : k^elir : tir : ^an̄ça : bilin̄ql^er :
^edgü : ol :

“Xan əsgərlərin yanına gəlib, yağlı hücum edib, yağını köçürüb, əsgərlərini ora yerləşdirib gəlir” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

35-ci ırk

0000 000 0000

[illegible]

0000 000 0000

$${}^e\text{r} : \text{s\"u}ke : b^a\text{r}mis : \text{yol}ta : {}^a\text{t}ı : {}^a\text{r}mis : {}^e\text{r} : kuqu :$$

kuska : sokusmⁱs : kuqu : kus : k^anatin̄qa :

urup^anın : k^alıyu : b^arıp^an : öginqe : k^anqinqa :

t^egürmis : ögi : k^anq¹ : ögirⁱr : s^ebinür : tir :

$${}^a\widehat{n\grave{c}a} : \text{ bilin}^e\widehat{ql}^e\text{r} : {}^e\widehat{dg\ddot{u}} : \text{ol} :$$

“Bir kişi ordunun yanına gəlirmiş. Yolda atı yorulur. Bu kişi qu quşuna rast gəlir. Qu quşu onu qanadına alır, uçub anasına- atasına çatdırır. Anası-atası sevinir” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

36-c1 ırk

• • • • •

: 45 2 4 2 4 : 2 1 5 : 2 2 2 : 4 2 2 : 4 2 2 : 2 1 5 : 2 2 2 :
 : 2 2 2 : 2 2 2 : 2 1 5 : 2 2 2 : 2 2 2 : 2 1 5 : 2 2 2 :
 : 2 2 2 : 2 2 2 : 2 1 5 : 2 2 2 : 2 2 2 : 2 1 5 : 2 2 2 :

0000 0 0

üküs : ^atl'q : ögrⁱnnçünq̃ : yooḱ : kobı : atlıq : kork'ⁱnçınq̃ :
yooḱ : uçur^uqluq : kutunq̃ : yooḱ : tir :
^ança : bilinql'ır : ^any'q : y^abl^ak : ol :

“Çox atlı³¹ sevincin yoxdur, az atlı qorxun yoxdur, bayraqla bayram ediləcək taleyin yoxdur” deyir. Belə bilin ki, çox pisdir.

³¹ **Çox atlı**, izdiham olacaq qədər çox insanın bir ayağa yığılması və yanlarında gələndə atlarını da gətirməsindən dolayı, yaranan şərait.

37-ci ırk

0 0000

: 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 :
 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 :
 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 : 𐌸 𐌹 𐌺 𐌽 :

0 000 0000

bir : k^arı : öküzüğü : bilin : biçe :
 kumur^usqa : yimis : k^amsayu : umatın :
 turur : tir : ^an̄ça : bilinql^r : y^abl^ak : ol :

“Bir qoca öküzün belini qarışqa kəsib (dişləyib)-yeyib. Öküz tərənib durur” deyir. Belə bilin ki, pisdir.

38-ci ırk

000 0 0000

[illegible]

000 0 0000

k^amis : ara : k^almis : t^en̄qri : unam^aduḵ : bın̄çu :
k^atun : bolzun : tir : ^an̄ça : bilin̄ql^er :
^edgü : ol :

“Qamışlar arasında qalmışdı, Tanrı buna razı olmadı, onun üçün qərar verdi ki, xatun olsun” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

39-cu irk

00 00 00000

25 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25
 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45

00 00 0000

t^aqıq : t^ert^erü : kisemis : k^amsayu : umatın :
turur : tir : ^ança : bilin^{ql}r : y^abl^ak : ol :

“Gözəl baxımlı at kişənəyir, tərənib durur” deyir. Belə bilin ki, pisdır.

40-cı ırk

0000 0000 0

፡ታዛዎ፡ኖዎዝ፡ሕገገዎ፡ቃደ፡ሰደኛዎ፡ታደ፡ጋዛዎ፡ፍዛጎ፡ሕገገዎ
፡ገገ፡ኖ፡ፀ፡ኦፍዎ፡ዛጎዎ፡ፍዛጎዎ፡ጋጎኛጎ፡ተገዎ፡ጋፍጎ፡ዛጎ
፡ገጎ፡ዎ፡፭፡ጸ፡ኦ፡ሃተፍዎ፡ታ፡፭፡ገ፡ሕገገዎ

0000 0000 0

t^al'm : urı : y^ar'n^aça : y^asıçin : y^al'm : k^ay'q : y^ara :
 urūp^an y^al'aⁿqusun : yorıyur : tir : aⁿq : 'lp :
 'rmis : aⁿça : bilinql^er : 'dgü : ol :

“Döyüşkən gənc (oğlan) çiyində yastı uclu oxla sərt qayanı
yarıb-vuraraq yeriyir” deyir. Belə igid olmuşdur. Belə bilin ki,
yaxşıdır.

41-ci ırk

ooo oo oooo

: 1 5 7 1 7 5 : 5 1 1 7 5 7 7 7 5 : 7 5 7 7 5 : 5 7 1 : 1 7 7 7 7
 : 7 7 7 7 5 : 7 7 7 7 5 : 5 7 1 : 1 7 7 7 7 : 7 7 7 : 7 5 7 7
 : 7 7 7 7 7 7 : 7 7 7 7 7 : 7 7 1 1 7 7 : 1 5 7 7 7 7 7
 : 1 7 : 7 7 7 : 1 5 7 7 7 : 7 7 : 7 7 7 : 1 5 7 7 7

ooo oo oooo

ürünq̃ : °sri : ing°k : buzaqul°çı: bolmis :
 ölg°y : m°n : tim°s: ürünq̃ : °sri : irk°k : buz°qu :
 k°lürmis : idükluk : yar°q°y : ülügde :
 ozmis : tir : °nça: bilinq̃ : °dgü: ol :

“Ağ xallı inəyin buzovu olub. Öləcəm deyib, ağ xallı erkək
 buzov dünyaya gətirib” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

42-ci ırk

0000 0 0000

[illegible]

0000 0 0000

uzuntönluq : idisin : ^ay^akın : kodup^an : b^armis :
y^ana : ^edgüti : s^akınmis : idisimte : ^ay^ak^lmta :
önqi : k^annça : b^arır : m^en : tir : y^ana : k^elmis :
idisin : ^ay^akın : ^es^en : tüük^l : bolmis : ögir^ür :
s^ebinür : tir : ^ança : bilinql^er : ^edgü : ol :

“Uzundonlu (qadın) qab-qacağı, fincanı bir yerə qoyur. Sonra yaxşı-yaxşı düşünür; deyir ki, qab-qacağı, fincanı başqa hara qoyum. Sonra gəlib qab-qacağını, fincanını salamat tapıb, nəşələnib, sevinir” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

43-cü ırk

000 000 00000

[illegible]

000 000 0000

toq^an : ügüz : kusı : kusl^ayu : b^armis : utru :

t^alⁱm : k^ara : kus : kopu^an : b^armis : tir :

$${}^a\widehat{n}_{\zeta}a : \text{bilin}{}^e\widehat{q}l{}^e r : y^a\text{bl}{}^a k : \text{ol} :$$

“Şahin su quşu ovuna çıxıb. Qarşı tərəfdən yırtıcı qara quş uçuş gəlib” deyir. Belə bilin ki, pisdir.

44-cü ırk

0 0000 00

[illegible]

0 0000 00

toq^an : kus : t^en̂qrid^en : kodı : t^ab'sq^an : tip^en :
k^ap^mis : toq^an : kus : tır'n̂qakı : suçulunmis :
y^ana : tıtinmⁱs³² : toq^an : kusun̂q : tır'n̂q^akı :
üğüsüp^en : k^alıyu : b^ar^mis : t^ab'sq^an : t^erisi :
ün̂qüs^ün̂q^en : yügürü : b^ar^mis : an̂taq : tır :
^an̂ça : bilin̂ql^er : y^ab'z : ol :

Bir şahin göydən aşağı dovşan deyibən hücum edir. Şahinin dırnağı qopur, amma o dovşanı yenə tutur. Şahinin dırnağı bu dəfə də qırılır, yuxarı uçur, dərisi cırılmış dovşan qaçır. Eyvah! Belə bilin ki, pisdır.

³² Ahəng qanunu pozulub. Qədimdə söz **tutunmaq** isə, **𐎧𐎠𐎧𐎡𐎴** damğası səhv yazılıb. Qalın formada işlənməli idi.

45-ci ırk

0 000 00

፡፫ ሐ 11፡ካ ረ ን ር ረ ን ን ፡ካ ረ ን ር ር ፡ክ ር ር ፡፫ 1 ን ር ፡ን ፫ 9 ፫ ን
፡ኦ ሂ 1 ፫ ሂ ፫ ር ፡፫ ን ፡ኦ ፫ 11፡ጋ ፫ ፫ 4 ር ፫ ፡፫ ሂ ፡ጋ ፫ ፫ ር
፡1 ር ፡ካ ር ፫

0 000 00

kiyik : oqlı : m^en : ^otsuz : subsuz : k^altı :
 uyın : n^elūk : yorıyın : tir : ^anĉa : bilinql^r :
 y^ab^lz : ol :

“Sığın oğluyam, otsuz-susuz necə edərəm, necə yaşayaram?” deyir. Belə bilin ki, pisdır.

46-c1 ırk

0 6000 6000 6000

[illegible]

0 000 000

t^ebe : titigke : tüşmis : b^asınu : yimis : özin :
tilkü : yimis : tir : ^ança : bilinql^er : y^ab^ak³³ : ol :

“Dəvə palçığa düşüb, batıb-gedir. Başı [palçığa] batıb. Bədənini tülkü yeyib” deyir. Belə bilin ki, pisdir.

³³ damğası yazılmayıb.

47-ci ırk

○ ○ ○ ○ ○

[illegible]

0 0 0000

^er : ümel^eyü : b^armis : t^en̄qrike : suu̯kusmis : kut :
kolmis : kut : birmis : ^aqⁱl'n̄qta : yılkn̄q :
bolzun : üzün̄q : uzun : bolzun : timis : ^an̄ça :
bilineql^er : ^edgü : ol :

“Adam Tanrının qonağı olmuş [Ona] yaxınlaşmış, ondan şans istəmiş: [O da] vermiş. Ağlında ilxı olsun, ömrün uzun olsun” demiş. Belə bilin ki, yaxşıdır.

48-ci ırk

o o o o o o o o

ⲙⲉⲛ ⲧⲁⲛⲣⲓⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ
ⲛⲉⲧⲉⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ
ⲛⲉⲧⲉⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ ⲛⲉⲧⲉⲛ

ooo oooo oooo

k^arı : yol: t^enqri : m^en : sınıkⁱnqın : s^ep^er : m^en :
üzü^ükⁱnqın : ulayur : m^en : ilig : itmis : m^en:
e^edgüsi : bolzun: tir : a^ança : bilinql^er :

Mən Tanrının əski yolundayam, mən sınıq sərpərəm (nəsə
əkərəm), mən qəti bitiştirənəm, mən dövətdən itmişəm: yaxşısı
bu olsun deyirəm. Belə bilin ki...

49-cu ırk

o o o o o o o o

: 𐌲 𐌹 𐌸 𐌵 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 :
 : 𐌲 𐌹 𐌸 𐌵 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 :
 : 𐌲 𐌹 𐌸 𐌵 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 :
 : 𐌲 𐌹 𐌸 𐌵 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 :
 𐌲 : 𐌹 𐌸 𐌵 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 : 𐌹 𐌸 𐌵 𐌹 :

ooo oooo o

b^ars : kiyik : ^enql^eyü : m^enql^eyü : b^arm's : ortu :
 yirde : ^amq^aka : soōkkusmis : ^esri : ^amqa : y^al'm :
 k^ayaka : ünüp : b^armis : ölümte : uzmis :
 ölümte : uzup^an : ögire : s^ebinü : yoriyur :
 tir : ^ança : bilinq̃ : ^edgü : ol :

“Pələng, yemək axtarmaq üçün, vəhşi həyvan ovuna çıxmış:
 orta yerde duran vəhşi keçini görmüş, ona yaxınlaşmış [vəhşi
 kəçi] ləkəli (xallı), yalçın qayaya çıxmış ölümə yaxınlaşmış,
 ölümdən [pələng] qaçıb; anasına sevinərək yürümüş” deyir.
 Belə bilin ki, yaxşıdır.

50-ci ırk

0 0000 0000

[illegible]

0 0000 000

tiq : ^at : kudruuḱin : tūgūp : tigr^et : y^az¹q : kodı :
y^adr^at : tookuz : k^at : üç^ürgünq : topuulq¹nḱa³⁴ :
t^eritzün : tir : ^anḱa : bilinḱl^er : y^ab^ak³⁵ : oo³⁶

Yaxşı atın quyuğu quyruq olsun, bağlayıb sürətlə sürək: yazıq (şikəst) atı aşağı yatıraq, doqquz qat yəhər keçesini deşib [atı] tərlədək. Belə bilin ki, pisdir.

³⁴ ➤ damğasından iki dəfə istifadə olunub.

³⁵ **yablak** sözündəki **ا** damğası unudulub.

³⁶ **ⱪ** sözü yazılmaq istənsə də, ikinci damğa **ⱪ** əvəzinə **Ⱬ** yazılıb.

51-ci ırk

0000 000 000

[illegible]

0000 000 000

t^al^am : k^ara : kus : m^en : y^asⁱl : k^aya : y^ayl^aq^m : kızıl :
k^aya : kışl^aq^m : ol : t^agda : turup^an : men^qil^eyür :
m^en : ^ança : bilin^ql^er :

Mən yırtıcı qara quşam, yaşıl qaya yaylağım, qırmızı qaya qışlağım oldu. Mən dağda yaşadığıma şadam (sevinirəm). Belə bilin ki...

52-ci ırk

000 0 00

[illegible]

000 0 00

ʕ : bususluq : t^eŋgri : bulɪtʰq : boltı : ara :
 kün : tuqmıŋ : busannɕ : ^ara : m^eŋqi : k^elmis :
 tir : ^anɕa : bilinɕl^er : ^edgü : ol :

“İnsan kədərli, səma buludlu oldu. Bu vaxt gün doğmuş, kədər
məna gəlmiş” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

53-cü ırk

oo ooo oo

⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈
⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈
⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈
⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈

oo ooo oo

boz : bulıt : yorıdı : bodun : üze : y^aqdı :
k^ara : bulıt : yorıdı : k^am^aq : üze : y^aqdı :
t^arıq : bisdi : y^as : ot : ündi : yılmıka : kisike :
°dgü : boltı : tir : ^ança : bilinql^er : °dgü : ol :

“Boz bulud yeridi, xalqın üstünə yağdı, qara bulud yeridi
hamsının üstünə yağdı, (darı) taxıl bitdi, yaş otlar göyərđi
(qalxdı). İlxiya, insanlara yaxşı oldu” deyir. Belə bilin ki,
yaxşıdır.

54-cü ırk

0 0000

፡፫፬ኛ፡ጋንዲቀንዝ፡ኣሥላምሰላም፡ሥላሳ፤፫፡፫፬ኛ፡ጎንዝ
፡፫፭፻፫፡፫ሥላም፡፫ቀሥ፡ዛጎዛ፬፡፫ሥላሕ፤፫ሥላም
፡፫፮፡ሥላሕ፡፫ሃላም፡፫ሕሃላም፡፫፫፫፡፫ዛኛ

0 000 0

kul : s^ab₁ : b^egⁱnq^erü : ötünür : kuzqun : s^ab₁ :
t^enq^rig^erü : y^al^br^ar : üze : t^enq^ri : ^esⁱdti :
^asra : kisi : bilti : tir : ^ança : bilⁱnq : ^edgü : ol :

“Qulun sözü bəyə deyilir, quzğunun sözü yalvarışla Tanrıya çatdırılır. Yuxarıda Tanrı eşitdi, aşağıda insan bildi” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

55-ci ırk

0000 0 00

[illegible]

0000 0 00

^alp : ^er : oqlı : süke : b^armis : sü : yirinte : ^erklig :
s^abçı : tör^ütmiş : tir : ^ebinq^erü : k^els^er : özi :
at^anmıs : ögr^ünçülüg : ^atı : yitiglig : k^elir :
tir : ^ança : bilinql^er : ^anyıq : ^edgü :³⁷

“İgid adamın oğlu orduya getmiş. Döyüş yerində olan sözcü (natiq) inandırmış ki, evə dönərsə, özü şöhrətlə dönəcək, sevincli olacaq, atı igid gələləcək” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

³⁷ **ol** sözü yazılmayıb.

56-c1 ırk

00 000 0

[illegible]

00 000 0

ügrin^qde : kutluq : adq'r : m^en : y^aq^ak : ıq^aç :
 yayl^aq'm : kusl^uq : ıq^aç : kısl^aq'm : an^ta : turu^pn :
 m^enqıl^eyür : m^en : tir : aⁿça : bilin^ql^r : ^edgü : ol :

“Mən qutlu (müqəddəs) ayğırım, qoz meşəsi yaylağım, quşlu meşə qışlağımdır. Orada durub şadlanıram” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

57-ci ırk

00 00 0

:B Y 𐤁:𐤅 𐤆:𐤇 𐤈-𐤉 𐤊:𐤋 𐤌-𐤍 𐤎:𐤏 𐤐-𐤑 𐤒:𐤓 𐤔Y 𐤕:𐤖 𐤗
 :𐤘 𐤙-𐤚 𐤛:𐤜 Y 𐤝:𐤞 𐤟𐤠𐤡𐤢𐤣𐤤𐤥𐤦𐤧𐤨𐤩𐤪𐤫𐤬𐤭𐤮𐤯𐤰𐤱𐤲𐤳𐤴𐤵𐤶𐤷𐤸𐤹𐤺𐤻𐤼𐤽𐤾𐤿
 :𐤿𐀀:𐀁 Y-𐀂 Y 𐀃𐀄:𐀅𐀆𐀇𐀈𐀉𐀊𐀋𐀌𐀍𐀎𐀏𐀐𐀑𐀒𐀓𐀔𐀕𐀖𐀗𐀘𐀙𐀚𐀛𐀜𐀝𐀞𐀟𐀠𐀡𐀢𐀣𐀤𐀥𐀦𐀧𐀨𐀩𐀪𐀫𐀬𐀭𐀮𐀯𐀰𐀱𐀲𐀳𐀴𐀵𐀶𐀷𐀸𐀹𐀺𐀻𐀼𐀽𐀾𐀿
 :𐀿𐁀𐁁:𐁂𐁃𐁄𐁅𐁆𐁇𐁈𐁉𐁊𐁋𐁌𐁍𐁎𐁏𐁐𐁑𐁒𐁓𐁔𐁕𐁖𐁗𐁘𐁙𐁚𐁛𐁜𐁝𐁞𐁟𐁠𐁡𐁢𐁣𐁤𐁥𐁦𐁧𐁨𐁩𐁪𐁫𐁬𐁭𐁮𐁯𐁰𐁱𐁲𐁳𐁴𐁵𐁶𐁷𐁸𐁹𐁺𐁻𐁼𐁽𐁾𐁿
 :𐂀𐂁𐂂𐂃𐂄𐂅𐂆𐂇𐂈𐂉𐂊𐂋𐂌𐂍𐂎𐂏𐂐𐂑𐂒𐂓𐂔𐂕𐂖𐂗𐂘𐂙𐂚𐂛𐂜𐂝𐂞𐂟𐂠𐂡𐂢𐂣𐂤𐂥𐂦𐂧𐂨𐂩𐂪𐂫𐂬𐂭𐂮𐂯𐂰𐂱𐂲𐂳𐂴𐂵𐂶𐂷𐂸𐂹𐂺𐂻𐂼𐂽𐂾𐂿
 :𐂿𐃀𐃁𐃂𐃃𐃄𐃅𐃆𐃇𐃈𐃉𐃊𐃋𐃌𐃍𐃎𐃏𐃐𐃑𐃒𐃓𐃔𐃕𐃖𐃗𐃘𐃙𐃚𐃛𐃜𐃝𐃞𐃟𐃠𐃡𐃢𐃣𐃤𐃥𐃦𐃧𐃨𐃩𐃪𐃫𐃬𐃭𐃮𐃯𐃰𐃱𐃲𐃳𐃴𐃵𐃶𐃷𐃸𐃹𐃺𐃻𐃼𐃽𐃾𐃿
 :𐄀𐄁𐄂𐄃𐄄𐄅𐄆𐄇𐄈𐄉𐄊𐄋𐄌𐄍𐄎𐄏𐄐𐄑𐄒𐄓𐄔𐄕𐄖𐄗𐄘𐄙𐄚𐄛𐄜𐄝𐄞𐄟𐄠𐄡𐄢𐄣𐄤𐄥𐄦𐄧𐄨𐄩𐄪𐄫𐄬𐄭𐄮𐄯𐄰𐄱𐄲𐄳𐄴𐄵𐄶𐄷𐄸𐄹𐄺𐄻𐄼𐄽𐄾𐄿
 :𐅀𐅁𐅂𐅃𐅄𐅅𐅆𐅇𐅈𐅉𐅊𐅋𐅌𐅍𐅎𐅏𐅐𐅑𐅒𐅓𐅔𐅕𐅖𐅗𐅘𐅙𐅚𐅛𐅜𐅝𐅞𐅟𐅠𐅡𐅢𐅣𐅤𐅥𐅦𐅧𐅨𐅩𐅪𐅫𐅬𐅭𐅮𐅯𐅰𐅱𐅲𐅳𐅴𐅵𐅶𐅷𐅸𐅹𐅺𐅻𐅼𐅽𐅾𐅿
 :𐆀𐆁𐆂𐆃𐆄𐆅𐆆𐆇𐆈𐆉𐆊𐆋𐆌𐆍𐆎𐆏𐆐𐆑𐆒𐆓𐆔𐆕𐆖𐆗𐆘𐆙𐆚𐆛𐆜𐆝𐆞𐆟𐆠𐆡𐆢𐆣𐆤𐆥𐆦𐆧𐆨𐆩𐆪𐆫𐆬𐆭𐆮𐆯𐆰𐆱𐆲𐆳𐆴𐆵𐆶𐆷𐆸𐆹𐆺𐆻𐆼𐆽𐆾𐆿
 :𐇀𐇁𐇂𐇃𐇄𐇅𐇆𐇇𐇈𐇉𐇊𐇋𐇌𐇍𐇎𐇏𐇐𐇑𐇒𐇓𐇔𐇕𐇖𐇗𐇘𐇙𐇚𐇛𐇜𐇝𐇞𐇟𐇠𐇡𐇢𐇣𐇤𐇥𐇦𐇧𐇨𐇩𐇪𐇫𐇬𐇭𐇮𐇯𐇰𐇱𐇲𐇳𐇴𐇵𐇶𐇷𐇸𐇹𐇺𐇻𐇼𐇽𐇾𐇿
 :𐈀𐈁𐈂𐈃𐈄𐈅𐈆𐈇𐈈𐈉𐈊𐈋𐈌𐈍𐈎𐈏𐈐𐈑𐈒𐈓𐈔𐈕𐈖𐈗𐈘𐈙𐈚𐈛𐈜𐈝𐈞𐈟𐈠𐈡𐈢𐈣𐈤𐈥𐈦𐈧𐈨𐈩𐈪𐈫𐈬𐈭𐈮𐈯𐈰𐈱𐈲𐈳𐈴𐈵𐈶𐈷𐈸𐈹𐈺𐈻𐈼𐈽𐈾𐈿
 :𐈿𐉀𐉁𐉂𐉃𐉄𐉅𐉆𐉇𐉈𐉉𐉊𐉋𐉌𐉍𐉎𐉏𐉐𐉑𐉒𐉓𐉔𐉕𐉖𐉗𐉘𐉙𐉚𐉛𐉜𐉝𐉞𐉟𐉠𐉡𐉢𐉣𐉤𐉥𐉦𐉧𐉨𐉩𐉪𐉫𐉬𐉭𐉮𐉯𐉰𐉱𐉲𐉳𐉴𐉵𐉶𐉷𐉸𐉹𐉺𐉻𐉼𐉽𐉾𐉿
 :𐊀𐊁𐊂𐊃𐊄𐊅𐊆𐊇𐊈𐊉𐊊𐊋𐊌𐊍𐊎𐊏𐊐𐊑𐊒𐊓𐊔𐊕𐊖𐊗𐊘𐊙𐊚𐊛𐊜𐊝𐊞𐊟𐊠𐊡𐊢𐊣𐊤𐊥𐊦𐊧𐊨𐊩𐊪𐊫𐊬𐊭𐊮𐊯𐊰𐊱𐊲𐊳𐊴𐊵𐊶𐊷𐊸𐊹𐊺𐊻𐊼𐊽𐊾𐊿
 :𐋀𐋁𐋂𐋃𐋄𐋅𐋆𐋇𐋈𐋉𐋊𐋋𐋌𐋍𐋎𐋏𐋐𐋑𐋒𐋓𐋔𐋕𐋖𐋗𐋘𐋙𐋚𐋛𐋜𐋝𐋞𐋟𐋠𐋡𐋢𐋣𐋤𐋥𐋦𐋧𐋨𐋩𐋪𐋫𐋬𐋭𐋮𐋯𐋰𐋱𐋲𐋳𐋴𐋵𐋶𐋷𐋸𐋹𐋺𐋻𐋼𐋽𐋾𐋿
 :𐌀𐌁𐌂𐌃𐌄𐌅𐌆𐌇𐌈𐌉𐌊𐌋𐌌𐌍𐌎𐌏𐌐𐌑𐌒𐌓𐌔𐌕𐌖𐌗𐌘𐌙𐌚𐌛𐌜𐌝𐌞𐌟𐌠𐌡𐌢𐌣𐌤𐌥𐌦𐌧𐌨𐌩𐌪𐌫𐌬𐌭𐌮𐌯𐌰𐌱𐌲𐌳𐌴𐌵𐌶𐌷𐌸𐌹𐌺𐌻𐌼𐌽𐌾𐌿
 :𐌿𐍀𐍁𐍂𐍃𐍄𐍅𐍆𐍇𐍈𐍉𐍊𐍋𐍌𐍍𐍎𐍏𐍐𐍑𐍒𐍓𐍔𐍕𐍖𐍗𐍘𐍙𐍚𐍛𐍜𐍝𐍞𐍟𐍠𐍡𐍢𐍣𐍤𐍥𐍦𐍧𐍨𐍩𐍪𐍫𐍬𐍭𐍮𐍯𐍰𐍱𐍲𐍳𐍴𐍵𐍶𐍷𐍸𐍹𐍺𐍻𐍼𐍽𐍾𐍿
 :𐎀𐎁𐎂𐎃𐎄𐎅𐎆𐎇𐎈𐎉𐎊𐎋𐎌𐎍𐎎𐎏𐎐𐎑𐎒𐎓𐎔𐎕𐎖𐎗𐎘𐎙𐎚𐎛𐎜𐎝𐎞𐎟

00 00 0

k^an'g₁ : ölmⁱs : köñqeki : toñqmis : k^an'q₁ : n^elũk :
 ölg^ey : ol : b^eglig : ol : köneki : n^elũk : toñq^ay :
 ol : kün^eske : olurur : ol : ^ança : bilinql^r : bu :
 ırk : b^asınta : az : e^mq^eki : b^ar : kin : y^ana :
 e^dgü : bolur :

Su qabı tükənmiş, donmuş. Necə tükənə bilər, o ki bəyindir. Necə dona bilər; o ki, günəşin altında olur. Belə bilin ki, bu falın başında bir az kədər var sonra yaxşıdır.

58-ci ırk

ooo oo oo

: 𐌲𐌹𐌺𐌰 : 𐌲𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 : 𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 : 𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 : 𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 : 𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 :
: 𐌲𐌹𐌺𐌰 : 𐌲𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 : 𐌲𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 : 𐌲𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 : 𐌲𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 : 𐌲𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 :
: 𐌲𐌹𐌺𐌰 : 𐌲𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 : 𐌲𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 : 𐌲𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 : 𐌲𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 : 𐌲𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 :
: 𐌲𐌹𐌺𐌰 : 𐌲𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 : 𐌲𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 : 𐌲𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 : 𐌲𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 : 𐌲𐌹𐌺𐌰𐌶𐌵𐌰 :

ooo oo oo

oqlı : öginte : k^anqınta : öbk^elep^en : t^ezⁱp^en :
b^armis : y^ana : s^akınmis : k^elmis : ögüm : ötin :
a^lyın : k^anqⁱm : s^abın : tınql^ayın : tip : k^elmis : tir :
aⁿça : bilinql^er : e^dgü : ol :

“Oğul öz atasına, anasına acıqlanaraq, qaçıb getmiş, yenə fikirləşib geri dönmüş, -anamın məsləhətini eşidim, atamın sözlərini dinləyim- deyib gəlmiş” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

59-cu ırk

000 00 000

[illegible]

000 00 000

yılka : t^egmisig : yıdıtm^ayın : ^ayka : t^egmisig :

$${}^a\text{rtatm}^a\text{yın} : {}^e\text{dgüsi} : \text{bolzun} : \text{tir} :$$
^an̄ça : bilin̄ql^er : ^edgü : ol :

“İlə yetmişləri qorxutmayın, aya çatmışları məhv etməyin. Yaxşısı olsun” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

60-ci ırk

0000 0000 0

[illegible]

0000 000 0

tookuz : ^arlı : sıqun : kiyik : m^en : b^ediz : tiz :
 üze : ünüp^en : mönqreyür : m^en : üze : t^enqri :
^esidti : ^asra : kisi : bilti : ^ant^aq : küçlög : m^en :
 tir : ^ança : bilinql^er : ^edgü : ol :

“Mən doqquz adlı adadan gəlmiş geyikəm. Bəzakli (gəşəng) dizim üzərinə çökərək böyürürəm. Yuxarıda Tanrı eşitdi, aşağıda insan bildi, mən belə güclüyəm” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

61-ci ırk

000 00000 0

[illegible]

00 0 000

Tur^uñy^aya : kus : tūsnekinqe : konmis :
tuymatın : tuz^aka³⁸ : ilinmis : uçaumatın :
ulurur : tir : aⁿça : bilinql^er : y^ab^ak³⁹ : ol :

“Durna yoldaşlarının yuvasına qonmuş, bilmədən budağa
 ilişmiş, uça bilmədən, oturub qalmış” deyir. Belə bilin ki,
 pisdir.

³⁸ ♪ damğasının biri yazılmayıb.

³⁹ damğası yazılmayıb.

62-ci 1rk

00 0 000

[illegible]

00 0 000

y^arqun : kiyik : m^en : y^ayl^aq : t^aq^lma : ^aq^pan :
y^ayl^ayur : turur : m^en : m^enqilig : m^en : tir :
^ança : bilinql^r : ^edgü : ol :

“Mən yorğun vəhşi həyvanam (maralam), yaylaq dağma çıxıb yaylayıram, mən yaşayıram [buna görə], mən səvincliyəm” deyir. Belə bilin ki, yaxşıdır.

63-cü ırk

00 0 00

[illegible]

00 0 00

k^anl'k : süsi : ^abka : ünmis : s^aqır : içre : ^elik :
kiyik : kirmis : k^an : ^el'gin : tutmis : k^ara :
k^am'q : süsi : ögirⁱ : tir : ^ança : bilinql^er : ^edgü : ol :

Xanlıq ordusu ova getmiş, ov yərinə vəhşi erkək maral girmiş;
xan [maralı] əliylə tutmuş, bütün adi ordusu buna sevinmiş.
Belə bilin ki, bu yaxşıdır.

64-cü ırk

0 0 0 0 0 0 0

፤ ሄሃድቀሥኛ፡ ቦለ፡ ንጉሰ፡ ጋሩን ሐ፡ ስጋዳዎን፡ ኖሥኛ
 ፡ ኗገሰኑዎ፡ ቦለ፡ ሓሣሣቁሥኛ፡ ጋድንጋንዝ፡ ቸዝቻዎዝ
 ፡ ሓደዱ፡ ቦለ፡ ዛጊዎ ስዎዎ፡ ቦገዞነዎ፡ ቸቅሥ፡ ዝሓኑን ሐ
 ፡ ስጋ፡ ሆይ፡ ኗደ፡ ሓሃተየደ ሐ፡ ቸኔ

000 0000 0

kök : boymul : toq^an : kus : m^en : körüklüg :
k^ayaka : konu^up^an : közl^eyür : m^en : y^aq^akl'q :
toqr^ak : üze : tösüp^en : y^ayl^ayur : m^en : tir :
^ança : bilinql^r : ^anyıq : ^edgü : ol :

“Mən göy şahin quşuyam, gözəl qayaya qonub gözləyirəm,
qovaq ağacına qonub yaylayıram” deyir. Belə bilin ki, pisdir.

65-ci ırk

000 000 00

[illegible]

000 000 00

s^emiz : ^at : ^aq¹zı : k^atq : boltı : idisi : um^az : tir :
^ança : bilinql^er : y^abl^ak : ol :

“Kök atın ağzı bərkidi. Sahibi onu açə bilmədi” deyir. Belə bilin ki, pisdır.

66-ci 1rk

[illegible]
$${}^a\text{mt}_1 : {}^a\text{mr}^a\text{k} : \text{oql}^a\text{n}^1\text{m} : {}^a\widehat{\text{n}}\text{ça} : \text{bilin}\widehat{\text{ql}}^e\text{r} : \text{bu} :$$

ırk : bitig : ^edqü : ol : ^an̂ç¹p : ^alku : k^entü : ülügi :

$${}^{\text{e}}\text{rkl}^{\text{i}}\text{g} : \text{ol} :$$

İndi əziz oğullarım, belə bilin ki, bu fal kitabıdır, yaxşı yazıdır. Amma yenə də hamı öz taleyində güc sahibidir.

LÜĞƏT

A

ab – ov

a.-ka barmis 12

a.-ka ünmiş 63

abınçu – nöker 38

aç – açmaq

a.-a 40

(yarın a. ... yorıyur)

adqır – ayğır

a. men 56

adqırlık – ayğırlıq, ayğır olmaq

altun tuyuqluq a.

yaraqay 5

adıq – ayı

a.-lı tonquzlı 6

a.-ınq karnı yarılmış 6

aq – yüksəlmək

a.-ıpan 62

(taqıma a.)

aqıl – ahıl

a.-ınqta 47

aqın – dilsiz

a.-ka 19

aqız – ağız

a. əmsi 27)

āk – ağ, qır

ā. at 19

ā. bisi kulunlamis 5

al – almaq

a.-ayın 58

(ötin al)

āla – ala, alaca, qarışıq rəngli

a. atlıq yol tenqri men

2

alku – hamı, hər kəs

a. kentü ülüqi erklig ol

66

alp – igid, cəsur, qəhrəman

a. er oqlı 55

anṭaq a. ermiş 40

anṭaq a. men 10

altun – qızıl

a. başlıq yılan men 8

a. budlalıq buqralıq

yaraqay 5

a. kanatlıq talım kara

kus mən 3

a. kuruqsakımın kılıçın

kesipen 8

a. örqin üze olurūpan 1

a. tuyuqluq adqırlıq

yaraqay 5

amqa – çöl keçisi

esri a. 49

a.-ka 49

amrak – sevgili

a. oqlanım 66

amtı – indi

a. ...anċa bilinċler 66

anċa – elə, eləcə, o qədər, o cür

a. bilinċ 2, 6, 11, 16,
19, 21, 25,

26, 31, 41, 49, 54

a. bilinċler 1, 3, 4, 7, 8,
9, 10, 12,

13, 14, 15, 17, 18, 20,
22, 23, 24,

27, 28, 29, 30, 32, 33,
34, 35, 36,

37, 38, 39, 40, 42, 43,
44, 45, 46,

47, 48, 50, 51, 52, 53,
55, 56, 57,

58, 59, 60, 61, 62, 63,
64, 65, 66

anċıp – amma, lakin

a. alku kentü ülüqi
erkliq ol 66

anın – onunla

a. kalıyu barıpan 35

anfa – orada

a. turupan menċileyür
men 56

anfaq – elə, o qədər

a. alp ermis 40

a. alp men 10

a. küçlüq men 3, 20,
60

a. tir 44

anŷıq – pis, çox

a. ol 22

a. edqü ol 5, 11, 18, 55,
64

a. yablak ol 36

ar – yorulmaq

a.-ıp 17

a.-miş 35

(a.- onċq-)

āra – ara, arasında, bu vaxt

kamıs ā. kalmıs 38

kamus ā. basım 10

busanċ a. menċi kelmıs

52

ā. kün tuqmıs 52

arlı – çəngəl, çəngəlli

tokuz a. Sıqun kiyik

men 60

ārt – dağ keçidi

ā. üze 6

artat – pozmaq

a.-mayın 59

asıq – fayda

a.-ı bar 32
asra – aşağıda, aşağıya
 a. kişi bilti 60
 a. toz turdı 15
 a. yirke kirür 20
at – at
 ak a. 19
 özlük a. 17
 tıq a. 50
 toruk a. 16
 a.-ı 35, 55
ātan – məşhurlaşmaq, məşhur olmaq
 a.-mis 55
athıq – atlı, süvari
 ala a. 2
 kobı a. 36
 sarıq a. 11
 üküs a. 36
 yazıq a. 11
ay – ay
 ekinti a. 67
 a.-ka 59
ayak – fincan, qədäh
 a.-ımta 42
 a.-ın 42
 (idıs a.)
ayın – qorxmaq
 a.-ma 19

qorx- ayın- 19
āz – I az
 ā. emqeki bar 57
āz – II azmaq, yoldan çıxmaq, yolu itirmək
 ā.-tı 15, 15, 15
 (uçā ā.- 15)
 (yoriyu ā.- 15)
 (yüqürü ā.- 15)
azıq – azı, azı dişi
 toñquzuñq a.-ı sınımis 6

B

bā – bağlamaq
 edqüti b.! 14
 katıqdı b.! 33
 katıqtı b.! 14
 b.-mis 14
 (kuzqunuq ıqaçka b.-
 mis)
baqıs – bağ, ip
 b.-ı ne teq 18
 bar var
 asıqı b. 32
 emqeki b. 57
 b. ol 18
bar – çatmaq, getmək
 b.-ıpan 17, 35

b.-ır men 42
 b.-mis 5, 5, 12, 16, 27,
 29, 30,
 31, 34, 35, 42, 43, 43,
 44, 44, 47,
 49, 49, 55, 58
 (abka b.- 12)
 (en̄qe men̄qe b.- 31)
 (kazqan̄çka b.- 30)
 (süke b.- 34, 35, 55)
 (tebesin̄qerü b.- 5)
 (yuntın̄qaru b.- 5)
 (kodupan b.- 42)
 (kopupan b.- 43)
 (tezipen b.- 58)
 (ünüp b.- 49)
 (ürküpen b.- 27)
 (kalıyu b.- 44)
 (kuslayu b.- 43)
 (ümeleyü b.- 47)
 (yüqürü b.- 44)
 (oyqalı b.- 29)
bars – pələng, leopard
 b. kiyik 31, 49
 b. men 10
 b. yıl 67
basın – batmaq, aşağıya doğru
 getmək
 b.-u yimis 46

bas – baş, başlanğıc
 b.-ım 10
 b.-ımın 8
 b.-inta 57
 b.-lıq 8
bay – varlı, zəngin
 b. er kon̄yı 27
bedizle – bəzəmək
 b.-yür 28
 (men̄qile- b.-)
bed[ük] – böyük
 b. tüz 60
beg – bəy
 b. er 5
 men̄qiliq b. 5
 b.-in̄qerü 54
 b.-liq 57
beglik – bəy olacaq biri, bəy
 olmağa namizəd
 b. yaraqay 5
bi – atın dişisi
 b.-si 5
biç – biçmək, kəsmək
 b.-ə 37
bil – bel
 b.-in 37
bil – bilmək
 b.-in̄q 2, 6, 11, 16, 19,
 21, 25,

26, 31, 41, 49, 54
 b.-inqler 1, 3, 4, 7, 8, 9,
 10, 12,
 13, 14, 15, 17, 18, 20,
 22, 23, 24,
 27, 28, 29, 30, 32, 33,
 34, 35, 36,
 37, 38, 39, 40, 42, 43,
 44, 45, 46,
 47, 48, 50, 51, 52, 53,
 55, 56, 57,
 58, 59, 60, 61, 62, 63,
 64, 65, 66
 b.-ti 54, 60

bir – bir
 b. bukursıka 25
 b. karı öküzüg 37
 b. tabılku 32

bir – vermək
 b.-gey men 2
 b.-mis 47
 (kut b.-)

bis – I beş
 b. yigirmike 67

bis – II bişmək, yetkinləşmək
 b.-di 53
 (tarıq b.-)

biti – yazmaq
 b.-dim 67

bitig – kitab
 bu ırk b. 66

bodun – xalq
 b. üzə 53

bol – olmaq
 b.-mis 27, 41
 b.-tı 26, 32, 32, 32, 52,
 53, 65
 b.-ur 57
 b.-zun 23, 38, 47, 47,
 48, 59
 (buzaqulaçı b.-41)
 (edgü b.-57)
 (esen tükel b.-27)
 (kutluq b.-23)
 (yaruk b.-26)

boluq – meydana gəlmək, var
 olmaq
 üç b.-ta 19

bos – sərbəst
 b. kon̄y 29

botula – (dəvə) doğmaq
 b.-mis 5

boymul – bir növ şahin
 kök b. toqan kus men 4

boz – boz
 b. bulıt 53

böri – qurd
 b. aqzı 27

b.-ke 27
bu – bu
 b. ırk 57
 b. ırk bitiq 66
budla – dəvə burnuna
 keçirilən halqa
 altun b.-lıq buqralıq
 yaraqay 5
buqra – erkək dəvə
 titir b. men 20
buqralıq – erkək dəvə üçün
 altun budlalıq b.
 yaraqay 5
bukursı – cüt sürən
 heyvanların qoşulduğu dəmir
 uclu ağac
 b.-ka 25
bul – tapmaq
 b.-qay ol 24
 b.-mis 31, 42
 b.-tı 23
 b.-upan 31
bulht – bulud
 boz b. 53
 kara b. 53
 b.-lıq 52
buluñq – kənar, bucaq
 b.-ın 13
 b.-taki 23

burua – fal, kahinlik < orta
 farsca

 b. quru (nəticə)

busañç – kədər

 b. ara 52

bususluq – kədərli

 b. ... boltı 52

buzaqu – buzov

 ürünq esri irkek b. 41

buzaqula – (inək) doğmaq

 b.-çı bolmis 41

bük – künc

 b.-inqe tegi 9

Ç

çekik – torağay (mətnədə *çuk*)

 ç. etinq kutluq 23

çıqañy – yoxsul

 ç. er oqlı 30

çımtan – sandal ağacı <

Sanskrit dilində

 ç. ıqaç üze 4

D

di[n]tar Mani dininə inanan,
 dindar (Soğd dilində)
 kiçiq d.

E

eb – ev

e. örtenmis 9

e.-intin 8

e.-in^qerü 5, 55

edgü – yaxşı

e. bol- 57

e. söz sab 11, 58

e. ol 1, 2, 3, 7, 15, 17,
18, 19, 20,

23, 26, 27, 28, 29, 30,

31, 32, 34,

35, 38, 40, 41, 42, 47,

49, 52, 53,

54, 56, 58, 59, 60, 62,

63, 66

añyıq ə. ol 5, 11, 18,

55, 64

e.-si 28, 48, 59

(e. uyurı 28)

edgüti – yaxşıca

e. ba! 14

e. ötün! 19

e. sakınmis 42

e. yalbar! 19

egin – kürək, dam

e.-i neteg 18

eki – iki

e. öküzüq bir bukursıka

kölmis 25

e. yal(ı)q kisi oqlın 2

ekinti – ikinci

e. ay bis yiqirmikə 67

elig – əl

e.-in tutmis 63

elik – erkək ceyran

e. kiyik 63

elt – çatdırmaq, gətirmək

e.-i kel-7, 11

emgek – acı, kədər

e.-i 57

emig – əmmək

e. tile- 24

emsi – ağzı zəhər kimi

acılaşmaq

e.-mis 27

(böri aqzı e.)

en^q – ov, şıkar

e.-in men^qin bulmis 31

e.-ke men^qke barmis

31

en^qle – (vəhşi heyvan) ova

çıxmaq

e.-yü men^qleyü barmis

49

er – erkək, adam

e. abka barmis 12

e. bususluq ... boltı 52
 e. ümələyü barmis 47
 e. kuqu kуска
 sokusmis 35
 e. süke barmis 35
 e. terkleyü kelir 7
 alp e. oqlı 55
 bay e. konıy 27
 beg e. 5
 çıqanıy e. oqlı 30
 oyma e. 29
er – olmaq
 anıtaq alp e.-mis 40
 menqıliq beq e.-mis 5
 sokusmis e.-mis 6
erdemlig – əxlaqlı, fəzilətli
 e. men 10
 (alp e.)
erklig – güclü, qüdrətli
 e. sabçı 55
 tenqride e. 12
 alku kentü ülügi e. ol
 66
esen – sağ-salamat
 e. tükel bol- 27, 42
 e. tükel körüs – 15
esne – əsnəmək
 e.-gen bars men 10
esri – ləkəli, xallı

e. amqa 49
 e. inqek 41
 e. irkek buzaqu 41
 e. toqan kus 4
es- (atı) sürətlə sürmək,
 çarpmaq
 e.-ür men 2
esid – eşitmək
 e.-[ip] 5
 e.-ti 54, 60
et – ət
 e.-inq 23
et – ötmək, oxumaq
 e.-di 21

Q

quru – quru, ruhani lider
 (Sanskrit dilində)
 burua q.

I

ıçqın – itirmək
 1.-mis 22
ıd – göndərmək
 1.-mis 19
ıdukluk – müqəddəs,
 müqəddəslik, uğur

1. yaraqay 41

ıqac – ağac

çıntan 1. 4

kusluq 1. 56

yaqak 1. 56

1.-ka 14

ırk – fal

bu 1. basınta 5

bu 1. bitig 66

İ

iç – iç

kerekü i.-i 18

os i. 29

iç – içmək

i.-ipen 17

içi – böyük qardaş

i.-miz isig Sañqun

İteçuk 67

içre – içinə

saqır i. 63

idi – sahib

i.-si 65

idis – qab, boşqab, çanaq

i.-imte 42

i.-in 42, 42

(i. ayak)

il – ölkə, dövlət

i.-i 28

i.-ig 48

(i. tur- 28)

(i. it- 48)

ilin – ilişmək

i.-mis 61

(tuzakka i.-)

in – hin, heyvan yuvası

i.-[in]tin 8

inqek – inək

esri i. 41

inqen – dişli dəvə

i.-i 5

(ürünq i.)

irkek – erkək

i. buzaqu 41

i. yuntta 24

isig – əziz, sevgili

i. Sañqun İteçuk 67

it – nizama salmaq,

nizamlamaq

i.-mis men 48

(ilig i.-)

iteçuk – kişi adı

isig Sañqun İteçuk 67

K

kal – qalmaq

kalmis 13, 17, 38
 kalmaduk 9
kalı – uçmaq, göyə qalxmaq
kaltı – necə
 kalıyu 35, 44
kamaq – hamı, hamısı
 kamaq üze 26, 53
 kara kamaq süsi 63
kamıç – çömçə
 k. bulupan 13
kamıl – yerə düşmək,
 yıxılmaq
 kamılmış 12
kamis – qamış (bax: **kamus**)
 kamis ara 38
kamsa – hərəkət etmək,
 tərpənmək
 kamsayu umatın 16,
 25, 37, 39
kamus – qamış (bax: **kamis**)
 kamus ara 10
kan – xan, hökmdar
 k. olurupan 28
 k. süke barmis 34
kanat – qanad
 kanatınğa 35
 kanatıq 3
kança – həra
 k. barır men 42

kanıq – məşhur
 kanıqı 57, 57
kanlıq – xanlıq
 k. süsi 63
kanta – harada
 k. negüde bulqay ol 4
kanq – ata
 kanqı 35
 kanqım sabın tınqlayın
 58
 kanqınqta 58
kap – qapmaq
 kapmis 44
kara – qara, əhali
 k. kamaq süsi 63
 k. kus 3, 43, 51
karı – qoca
 k. öküzüq 37
 k. üpgük 21
 k.yol tenqri 48
karın – qarın
 karını 6
karşı – rəqib
 kasısın 19
kat – mərtəbə
 tokuz k. üçürqünq 50
 katınğa tegi 9
katıq – möhkəm
 k. boltı 65

katıqdı – möhkəmcə (bax:
katıqtı)

k. ba! 33

katıqtı – möhkəmcə (bax:
katıqdı)

k. ba! 14

katun – xatun, hökmdarın
xanımı

k. bolzun 38

kaya – qaya

kızıl k. 51

yasıl k. 51

kayaq 40

kayaka 49, 64

kazqañç – qazanc

kazqañçka barmis 30

kekük – yırtıcı quş növü

k. tezekin 23

kel – gəlmək

kelir 7, 7, 11, 30, 31,
34, 34, 55

kelmis 5, 42, 52, 58, 58

kelser 55

kelür – (dünyaya gətirmək),
doğmaq

kelürmis 41

kentü – özü

alku kentü üligi erklig
ol 66

keñqren – sızıldamaq
keñqrenür 22

kerekü – çadır
k. içi 18

kes – kəsmək
esipen 8

kılıç – qılınç
k. -ın kesipen 8

kıslaq – qışlaq
k. -ım 51,56

kızıl – qırmızı
k. kaya 51

kiçe – axşam
yarın k. 1,2
yarın yañqrayur k.

keñqrenür 22

kiçig – kiçik, balaca
k. di[n]tar

kidiz – keçə
k.-ig 33

kin – sonra
k. yana edgü bolur 57

kir – qırmaq, daxil olmaq
k.-mis 63
k.-ür 20

kisi – evli, ailəli qadın
k.-sın 29,29
(oqlanın k. 29)
(oqlın k. 29)

kise – mane olmaq
k.-mis 39

kisi – nəfər, insan, adam
k. bilti 54,s60
k. korkmis 2
k. oqlı 15
k. oqlın 2
k.-ke 53

kiyik – vəhşi heyvan, ov
heyvanı
bars k. 31,49
elik k. 63
sıqun k. 60
yarqun k. 62
k. oqlı 15, 45

kobı – zəif, boş
k. atlıq 36

kod – qoymaq, buraxmaq
k.-upan 42
k.-m[ad]uk 9

kodı – aşağı, aşağıya
k. yadra! 50
tenqriden k. 44

kol – (nəsə) istəmək, diləmək
k.-mis
(kut k.)

kon – qonmaq
k. mis 61
k.- upan 64

kontur – qondurmaq
k.- u 34
(köçürü k.-u)

konıy – qoyun
on bes k. 29
k.-27

kop – hamı
k. esen tükel körüsmis
15
k. ögirer 15,29

kop – qalxmaq, uçmaq
k.-upan 43

kork – qorxmaq
k.-mis 2
k.-ma! 2,19

korkınç – qorxu
k. ınq 36

köçür – köçürmək
k.- ü 34
(k.-kontur-)

kök – göy
k. boymul toqan kus 64

köl – kotan qoşmaq
k.-mis 25

köl – göl
k.- ke 22

könqek – əsasən su
daşımaqda istifadə edilən boş
qab.

k.-i 57
köpük – köpük
 k. – ümin 20
kör – görmək, baxmaq
 k.-menq! 21
 k.-üpen17,17
körüklük – görməli, gözəl
 (yer)
 k. kayaka konupan 64
 k. ol 18
körüş – görüşmək,
 məsləhətləşmək
 k.-mis 15
közle – gözləmək
 k.-ür men 64
közünqü – güzgü
 k.- sin 22
közünü – pəncərə
 k.- i 18
kudruk – quyu
 k.- ın 50
kudursuq – büzdüm
 k.- nqa tegi 16
kuqu – qu quşu
 k. kus 35, 35
kul – qul
 k. sabı 54
kulum – tay, at balası
 teglük k. 24

kulunla – atın doğması,
 balalaması
 k. yurtt kalmis 5
kumursqa – qarışqa
 k. yimis 37
kuñcuy – şahzadə
 k.- 5
kurtqa – qoca
 k. yurtt kalmis 13
kuruqsak – qursaq, mədə
 k.-ımin 8
kus – quş
 kara k. 3, 43, 51
 kuqu k. 35
 toqan k. 4, 44, 44, 64
 turnya k. 61
 k. oqlı 15
 k.-ı 43
 ügüz k.- 43
 k.-ka 35
 k.luq 56
 k.-ünq tırnqakı 44
kusla – quş ovuna getmək
 k.-yu barmis 43
kut – bəxt, tale
 k. bir- 2, 47
 k. kol- 47
 k.-inta 56
 k.-unq 36

kutluq – qutlu, mübarək,
xoşbəxt
üqrin̄qek. adqır men 56
k. bolzun 23
kuzqun – qarğa növü
k. sabı 54
k.-uq 14
küç – qüvvət
k. in̄qe 17
küçlög – qüvvətli
k. men 3, 20, 60
kün – gün, sutka, günəş
k. ortu 24
k. tuq- 26, 52
künes – günəş, günəş şüası
k.-ke olurur ol 57

M

manıstan – monastır
m.-takı 67
men – mən
adqır m. 56
alp m. 10
bars m. 10
erdemlig m.10
kara kus m. 3, 51
kiyik oqlı m. 45
küçlög m. 3, 20, 60

men̄qilig m. 62
sıqun kiyik m. 60
tensi m. 1
titir buqra m. 20
toqan kus m. 4
yarqun kiyik m. 62
yılan m. 8
yol ten̄qri m. 2, 48
birgey m. 2
ölgey m. 41
barır m. 42
esür m. 2
közleyür m. 64, 51, 56
men̄qileyür m. 1, 4, 51,

56

mön̄qreyür m. 60
saçar m. 20
sapar m. 48
tutar m. 3
ulayur m. 48
yaylayur m. 64
yaylayur tutur m. 62
yiyür m. 3
yoriyur m. 20
itmis m.48

men̄q – ov, ovlanmış yeməli
heyvan
m.-in 31
m.-ke 31

(eñqike m. bar-)
menqi – sevinc, şadlıq
 busaç ara m. kelmis 52
menqile – sevincli olmaq, şad
 olmaq
 m.yür men 1, 4, 28, 51,
 56
 (m.- bedizle-28)
menqiliq – sevincli, şad
 m. beg 5
 m. men 62
menqle – (yeməli) nəşə
 axtarmaq
 eñqleyü m.-yü barmis
 49
min – minmək
 m.-mis 16
minq – min
 m. tabıku 32
 yüz tabulku m. boltı 36
mönqre – (maral) böyürmək
 m.-yür men 60
munqluq – qəmli
 m. ol 22

N

neçük – necə
 n. yorıyın 45

ne – nə (bax: **neteg**)
 n. teg 18, 18
 n. teg ol 18, 18
negü – hara
 n.-de 24
nelük – necə
 n. öqləy ol 57
 n. toñqay 57
neteg – necə
 eñqi n.18

O

odqur – oyatmaq
 o.u 20
 (udıqmaq o.-)
oqlan – oğlan
 o. 23
 o.-ım 66
 o.-ın 29
 (o. kisi 29)
oq(u)l – övlad, bala
 o.-ı öginte kañqınta
 öbkelepen 58
 alp er o.-ı 30
 çıqañy er o.-ı 30
 kisi o.-ı 15
 kiyik o.-ı 15, 45
 kus o.-ı 15

o.-1 yutuzı 29
 o.-nı 2, 29
 (o. kisi 29)
oqrı – oğru
 o. sokusup tutupan
 minmis 16
ol – xəbər bağlayıcısı
 aňyıq o. 22
 aňyıq edgü o. 11, 18, 68
 aňyık yablak o. 36
 bar o. 18
 beglig o. 57
 edgü o. 1, 2, 5, 17, 18,
 26, 27, 29, 30, 31, 32, 34, 52,
 54, 63, 66
 erklig o. 56
 körüklüg o. 18
 munqluq o. 22
 ne teg o. 18, 18
 yabız o. 12, 24, 44, 45
 yablak o. 6, 8, 9, 16,
 22, 25, 33, 37, 39, 43, 46, 50,
 61, 65
 olurur o. 57
 kızıl kaya kısılaqım o.
 51
 negüde bulqay o. 24
 kanıqı nelük ölgey o.
 57

olur – oturmaq
 o.-upan 1, 4, 28
 o.ur 61
 o.-ur ol 57
on – on
 tokuz o. boş konıy 29
onq – üzü solmaq
 o.up 17
 (ar- o.-)
ordu – qala, şəhər
 kan ... o. yapmis 28
 o. sınqaru 34
ortu – orta, ortasında
 o. yirde 49
 kün o. 24
 tün o. 24
os – ıçalat, qarın, bağırmaq
 o. iç 29
ot – ot
 yas o. 17, 53
 o.suz 45
 (o. sub 45)
oy – oymaq
 o. –qalı 29
 (os iç o.-29)
oyma – oyucu
 o. er 29
oz – qurtulmaq, xilas olmaq
 o.-mis 13, 17, 41, 49

o.-upan 49

Ö

ö – düşünmək (bax: **öd**)

ö.- pen 58

öbkele – əsəbiləşmək,

qəzəblənmək

ö.-pen 58

öd – düşünmək

ö.-menq 21

ög – ana

ö.-i 35

ö.-inte 58

ö.-inqe 35

ö.-üm 58

(ö. kanq)

ögir – sevinmək

ö.-e 30, 31, 34, 49

ö.-er 15, 29, 35, 42 63

(ö.-sebin – 15, 30, 31,

34,35, 42, 49)

örgünçü – sevinc

ö.-nq 36

ö.-lük 55

öküz – öküz

ö.-ük – 25, 37

öl – ölmək

ö.-gey men 41

ö.-gey ol 57

ö.-mis 57

ölüm – ölüm

ö.-de 13, 17

ö.-te 49

önq – quraqlıq

ö.- yirde 17

önqi – özgə, başqa, ayrı

iqisimte ayakımta ö. 42

örgin – taxt

ö.-üze 1

örtən – yanmaq

ö.-mis 9

öt – öyüd, nəsihət

ö.-in 58

(ö. al- 58)

ötük – xahiş

ö.-ke 19

ötün – xahiş etmək,

yalvarmaq

ö.! 19

ö.-ür 54

öz – öz

ö.-üm 8

ö.-ünq 47

ö.-i 34, 55

ö.-in 46

S

sab – söz

edgü söz s. 7, 11

kuzqun sabı 54

kul sabı 54

sabın 58

sabçı – sözcü, xəbərçi

erklığ s. 55

sarıq atlıq s. 1

saç – (nəsə) saçmaq

saçar men 20

saqır – ov yeri

s. içre 63

sakin – fikirləşmək

sakınmis 42, 58

sañç – mizraqlamaq,

(düşməni) dağıtmaq

sañçmis 34

sañqun – yüksək hərbi rütbə

s. İteçuk 67

sap – əlavə etmək

(mətində sep-)

s.-ar men 48

sarıq – sarı (rəng)

s. atlıq sabçı 11

seb – sevmək, istəmək

s.-dükümin 3

sebin – sevinmək, şad olmaq

s.-ü 30, 31, 34, 49

s.-ür 15, 35, 42

(öqir s.-)

semiz – kök

s. at ağzı 65

semrit – səmirtmək,

bordamaq

s.(t) i 16

sıqun – sığın, erkək ceyran,

maral

s. kiyik men 60

sın – sınmaq, qırılmaq

s. –mis 6

sınukı – sınıq

s. –inqın sapar men 48

sokus – rastlaşmaq,

qarşılaşmaq

s. –mis 2, 6, 27, 35, 47,

49

(amqaka s.- 49)

(börike s.- 35)

(kuqu kуска s.- 47)

(tenqrike s. -47)

(kisi oqlın s. -2)

s. –up 16

sub – su

s. içipen 17

s. körüpen 17

s. –ka 33

s. –suz 45

(ot s. 45)

suçulun – yolunmaq, qopmaq

s. –mis 44

suk – soxmaq

s. –mis 33

sü – əsqər, ordu, savaş

s. yirinte 55

s. –kə bar -34, 35, 55

s. –si 34, 63, 63

(qanlıq s. –si 63)

(qara qamaq s. –si 63)

T

tabıku – innab ağacı

bir t. 32

minq t. 32

yüz t. 32

tabısqan – dovşan

t. terisi 44

t. tipen 44

taq – dağ

t. üze 17

t. –da 12, 51

t. –ıma 62

takı – daha

tanım tüsi t.

tükəməzkən 3

t.ur! 33

talım – yırtıcı, döyüşkən

t. kara kus 3, 43, 51

t. urı 40

talula – seçmək

t. pan 19

taluy – dəniz

t. –da 3

tan – bədən

t. –ım tüsi 3

tanq – dan, dan yeri

t. tanqlardı 26

tanqlar – danlamaq,

dan yerinin ağarması

tanqlar . –dı 26

tapla – qəbul etmək,

tərcih etmək, seçmək,

üstünlük vermək

t. –dukumin 3

(t. –seb-)

tarıq – əkin, darı

t. bisdi 53

tayqüntan – məbəd, ibadət

olunan yer (Çincə Tayun t'añ)

t. manıstandakı 67

tebe – dəvə

t. titiğe tusmis 46

t. –sinqerü 5

teg – I tək, kimi

ne t. 18, 18
 ne t. ol 18, 18
teg – II çatmaq, dəymək
 t.-ir 20
 (-ke t.-)
teg – dək², qədər
 b.-in^qe t. 9
 katın^qa t. 9
teglük – kor
 t. kulun 24
tegmis – dəymiş, çatmış
 t.-iq 59, 59
 (ayka t. 59)
 (yılka t. 59)
tegür – çatdırmaq
 t.-mis 35
tensi – göyün oğlu
 (Çin impəratörünün
 titulu Çin dilində *t'iən-tzu*)
 t. men 1
tenqri – göy, Tanrı
 t. bulıtlıq boltı 52
 t. esidti 54, 60
 t. küçin^qe 17
 t. kutınta 15
 t. unamaduk 38
 yol t. men 2, 17
 t.-de erklig 12
 t.-den kodı 44

t.-gerü 54
 t.-ke 20, 47
tenqrilik – dindar
 t. kurtqa 13
teri – dəri
 t.- si 44
terit – tərlətmək
 t. zün 50
terkleyü – tez-tələsik, tez-tez
 er t. kisemis 39
tez – qaçmaq
 t.-ipen 58
tezek – təzək
 kekük t.-in 23
tıq – kəhər at
 t. at 50
 t.-ıq 39
tınqla – dinləmək
 t.-yın 58
tırnqak – dırnaq
 toqan kus t.-ı 44
 toqan kusun^q t.-ı 44
tutin – yolunmaq,
 parçalanmaq
 t.-mis 44
tigret – (atı) sürətlə çapmaq
 tıq at ... t.! 50
tilə – diləmək, arzu etmək,
 dua etmək

t.yür 24
tilkü – tülkü
 t.yimis 46
ti – demək, söyləmək
 t.-mis 2, 2, 41, 47
 t.-p 58
 t.-pen 44
 t.-r 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12,
 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19,
 19,20, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34,
 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42,
 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 52,
 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61,
 62, 63, 64, 65
tiril – I dərilmək, yığılmaq
 t.ipen 28
tiril – II dirilmək, canlanmaq
 t.-mis 13
titiq – palçıq
 t.-ke tüsmis 46
titir – dişı dəvə
 t. buqra men 20
 tiz diz
 t. üze ünüpen 60
toqan – şahin 43
 t. kus 4, 44, 44, 64
 t. kusunq 44
toqrak – qovaq, ağac

yaqaqlıq t. 64
ton – don
 uzun t.-luq 22, 42,
tonq – donmaq
 t.-qay 57
 t.-mis 57
tonquz – donuz
 adıqlı t.-lı 6
 t.-unq 6
tokuz – doqquz
 t. arlı sıqun kiyik 60
 t. kat 50
 t. on bos kony 29
topul – dəlmək, deşmək,
 deşilmək
 t.-qınça 50
tor – arıqlamaq, zəifləmək
 t.-u kal 17
toruk – arıq, zəif
 t. at 16
toz – toz
 t. turdı 15
tört – dörd
 t. bulunqtakı 28
törüt – yaratmaq, törətmək
 t.-mis 55
tuq – doğmaq, doğulmaq
 t.-dı 26
 t.-mis 52

(kün t.-)
tuman – duman, çən
 t. turdı 15
tur – durmaq, qalxmaq,
 yüksəlmək
 t.-dı 15, 15
 t.-mis 28
 t. upan 5, 56
 t.-ur 16, 25, 37, 39
 t.-ur men 62
 (toz t.-15)
 (tuman t.-15)
 (kamsayu umatın t.-
 16, 25, 37, 39)
turqur – qaldırmaq
 yatıqlıq t.-u 20
turnya – durna
 t. kus 61
tut – tutmaq
 t.-ar men 3
 t.-mis 63
 t.-upan 16
tutuq – əsir, girov
 t. ur -29
tuy – duymaq, hiss etmək
 t.-matın 61
tuyuq – nal
 altun t.-luq 5
tuzak – tələ

t.- ka ilin -61
tü – tük
 t.- si 3
tüq – düşünləmək
 t.- üp 50
tüqünük – baca
 t.-i 18
tüke – bitmək
 t.-nezken 3
 (tüsi takı t.-)
tükel – sağ, sağlam,
 salamat
 esen t. 15, 27, 42
 esen t. bol 27
 esen t. bul 42
tümen – on min
 t. boltı 32
tün – gecə
 t. ortu 24
tüs – düşmək, yıxılmaq,
 enmək, qonmaq
 t.-mis 46
 t.-üpen 64
tüsnek – tünək
 t.-inqe 61

U

u – qadir olmaq, edə bilmək

u-matın 16, 25, 37, 39,
61
(uça u. 61)
(kamsayu u. 16, 25, 37,
39)
u-maz 65
u-yın 45
uç – uçmaq
u. –a aztı 15
u. –a umatın 61
uçruq – bayraq
u. –luq kut 36
udıqma – yatan
u. –q odquru 20
udu – sonra, və
tanq tanqlardı u. yir
yarudı u. kün
tuqdı 26
ula – əlavə etmək, bitişdirmək
u.-yur men 48
uluq – ulu, böyük
u.eb 9
una – doğru hesab etmək,
uyğun hesab etmək, təsdiq
etmək
ur – vurmaq, döymək,
yükləmək
u.! 33
u.-upan 29,3

(tutq u.-29)
urı kişi – oğlan
u. ... yalınqusun
yoriyur 40
urılan – oğlan uşağı doğmaq
u.-mis
ut – (oyunda) udmaq
u.-mis 29
utru – qarşı
u. kopupan barmis 43
u. ... sokusmis 2
u. yirde oqrı 16
utuz – (oyunda) uduzmaq
u.-maduk 29
uya – yuva
u.-sınqaru 31
uyur -güclü, qüdrətli
u. –ı 28
(edgüsi u.-ı)
uzun – uzun
özünq u.-bolzun 47
u. tonluq 22,42
uzuntonluq – uzun donlu,
qadın
u. tonluq 22, 42

Ü

üç – üç

ü. boluqta 19
üçün – üçün
 Sanqun İteçuk ü. 67
 üçünq üçüncü
 ü.kunçuyı 5
 ü.yılta 15
üçürgü – yəhər, yəhər keçəsi
 ü. –nq 50
üçünç – üçüncü
 ü. kunçuyı 15
 ü. yıta 15
üçürgü – heyər kəçəsi
 ü.inqe 56
ügür -sürü
 ü.-inqe 56
ügüs – aşınma, ovalanma,
 yolunmaq
 ü.-üpen 44
ügüz – çay
 ü.kusı 43
üküs – çox
 ü. atlıq 36
ülüg – tale, qismət
 ü.-də ozmis 41
ümele – qonaq olmaq,
 qonaqlığa getmək
 ü.- yü barmis 47
 ü.- i 66
ün – yüksəlmək, dikəlmək,

çıxmaq
 ü.- üp 49
 ü.- üpen 60 yas ot ü.-di
 53
ünqüs – deşilmək, cırılmaq,
 yolunmaq
 ü.-üpen 44
üpqük – şanapipik
 karı ü.21
ürk – ürkmək
 ü.-üpen 27
ürküt – ürkütmək
 ü.-{m}enq!21
ürünq – ağ
 ü.esri inqek 41
 ü.esri irkek buzaqu 41
 ü.esri toqan kus 4
 ü.inqeni 5
 ü.köpükümin 20
üze – yuxarıda, üzərində,
 üstündə
 ü. tenqri esidti 54, 60
 ü. tenqrike tegir 20
 ü.tuman turdı 15
 art.ü 6
 bodun ü. 53
 ıqaç ü. 4
 kamaq ü. 26, 53
 örgin ü. 1

taq ü. 17
 tiz ü. 60
 toqrak ü. 64
 yis ü. 17
üzük – kəsik
 ü. –in^qin 48

Y

yabız – bərbad
 y.ol 12, 24, 44, 45
yablak – pis
 y. ol 6, 8, 9, 16, 22, 25,
 33, 37
 39, 43, 46, 50, 61, 65
 aⁿyıq y. ol 36
yadrat – yerə yaymaq ,yerə
 sərmək
 y.! 50
yaq – yağmaq
 y.-dı 53 53
 yaqak qoz
 y.ıqaç 56
 y.-lıq 64
yaqı – yağı, düşmən
 y.-q 34
yaqlıq – yağı
 y. kamic 13
yaqırı – yaralanmaq

y.- pan 16
yalabaç – elçi, peyğəmbər
 yazıq atlıq y. 11
yalbar – yalvarmaq
 y.! 19
 y. –ur 54
yılqa – yalamaq
 y. –yu 13
yalıq – şən, güləruz
 eki y. kisi oqlın 2
yalım – yalçın
 y. kayaq 40
 y. kayaka 49
yaln^qus – tək, yalnız
 y.un yorıyur 40
yana – yenə, təkrar, sonra
 y. edgü bolur 57
 y. edgüti sakınmis 42
 y. kelmis 42
 y. sakınmis 58
 y. körüsmis 15
 y. tıtinmis 44
 y. tokuz on bes koⁿy
 utmis 29
yan^qra – deyinqmək
 y.-yur 22
yap – inşa etmək
 y.-mis 28
 (ordu y.-)

yar – yarmaq, iki yerə bölmək

y. –a ur – 40

yara – yaramaq, yaxşı olmaq, uğurlu olmaq

y. –qay 5, 5, 5, 41

y. –mis 30

yarqun – maral növü

y. kiyik men 62

yarıl –yarılmaq

y. –mis 6

yarın I – sabah

y. kiçə 1, 2

y. yañqrayur 22

yarın II – çiysin

y. açə 40

yarı – aydınlanmaq

y. boltı 26

yasıç – yastı uclu ox

y. –in 40

yās – yaş, təzə, yaş ot

y. yipen 17

y. ot 17, 53

yasıl – yaşıl

y. kaya 51

yat –yatmaq

y. –ıpan 3

yatıqlı – yatan

y.-q turquru 20

yayla – yaylamaq, yayı

keçirmək

y.-yur men 64

y. –yur turur men 62

yaylaq – yaylaq

y. taqıma açıpan 62

y. –ım 51

yazıq – yazıq

y. atlıq 11

y. kodı yadrat ! 50

yıdıt – iylənmək, çürümək

y. –mayın 59

yıl – il

bars y. 67

y. yarumazkan 21

y. –ka 59

y. –ta 15

yılan – ilan

altın başlıq y. men 8

yılkı – ilxı

y. ka 53

y. n̄q 47

(y. kisi 53)

yigirmi – iyirmi

bis. y. –ke 67

yi – yemək

y. – mis 37

y. – pen 17

y. – yür men 3

yil – jilet

y. –imge 16
 (y. kudursuq)
yir – yer
 y. yarıdu 26
 y. –de 16, 17, 49
 y. –in 16
 y. –inte 55
 y. –ke 20
yis – çayır
 y.üze 17
yitiglig – yetkin
 atı y. kelir 3
yol – yol
 y. sub 17
 y. tenqri men 2, 48
 y. –ı 30
 y. –ta 35
yoök – yox
 korkınçınq y. 36
 kutunq y. 36
 ögrünçünq. y. 36
yori – yerimək, hərəkət etmək
 yaşamaq
 y. –dı 53, 53
 y. –yın 45

y. –yu az -15
 y. –yu bar – 17
 y. –yur 20, 40
 y. –yu bar – 17
yul – yolmaq, qoparmaq
 y.! 8
yunq – at
 y. –ınqaru 5
 y. –ta 24
yurt – (tərk edilmiş) yurd
 y. – 13
yutuz – yar, yoldaş
 y. –ı 29
 (oğul y.)
yügür – qaçmaq, yüyürmək
 y. –ü 15, 16, 44
 (y. –ü az – 15)
 (y. –ü bar -16, 44)
yütür – itirmək
 y. –üp 24
 (kün ortu y. -) 24
yüz – yüz
 y. tabılku 32
 y. boltı 32